

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему:

**«РОЗВИТОК НАВИЧОК СПІВПРАЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка II курсу, 21-М групи,
спеціальності 013 «Початкова освіта»

Рогова Надія Василівна

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Лимар Юлія Михайлівна

Робота подана до розгляду « ___ » _____ 2022 року.

Студентка

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри *дошкільної та початкової освіти* протокол № _____ від « ___ » _____ 2022 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

_____ (підпис)

_____ **Ірина ТУРЧИНА**

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Рогова Н. В. Розвиток навичок співпраці молодших школярів у процесі проєктної діяльності. Спеціальність 013 Початкова освіта. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2022. 81 с.

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано важливість розвитку навичок співпраці молодших школярів. Розкрито поняття «навички співпраці», визначено критерії та показники їх сформованості в учнів початкових класів. Проаналізовано особливості розвитку навичок співпраці молодших школярів засобами проєктної діяльності. Розроблено методичні рекомендації щодо розвитку навичок співпраці учнів початкової школи в процесі проєктної діяльності, дібрано відповідні вправи та ігри.

Ключові слова: навички співпраці, молодший шкільний вік, проєкт, проєктна діяльність, робота в групах, соціальна компетентність, дистанційне навчання.

ABSTRACT

Nadiia Rogova. Development of cooperation skills of junior high school students in the process of project activity. Specialty 013 Primary education. Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium». 2022. 81 p.

The qualification paper substantiates the importance of developing cooperation skills of primary students. The concept of «cooperation skills» is revealed, the criteria and indicators of their formation in primary school students are determined. The peculiarities of the development of cooperation skills of primary students by means of project activities are analyzed. Methodical recommendations on the development of cooperation skills of primary school students in the process of project activities were developed, appropriate exercises and games were selected.

Key words: cooperation skills, primary school age, project, project activity, work in groups, social competence, distance learning.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК СПІВПРАЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	9
1.1. Психолого-педагогічні засади проєктної діяльності.....	9
1.2. Розвиток навичок співпраці молодших школярів засобами проєктної діяльності.....	15
Висновки до першого розділу.....	26
Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК СПІВПРАЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАКТИЦІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	27
2.1. Стан розвитку навичок співпраці молодших школярів у процесі проєктної діяльності.....	27
2.2. Методичні рекомендації для вчителів щодо розвитку навичок співпраці учнів початкових класів у процесі роботи над груповими проєктами.....	42
Висновки до другого розділу.....	52
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	60

ВСТУП

Актуальність теми. Здатність до співпраці з оточуючими та ефективна робота в команді – актуальні навички XXI століття та одні з найважливіших компетентностей, визначених Новою українською школою. Побутує думка, що сучасні діти, зосереджені на гаджетах, в основному індивідуалісти. Нічого поганого в цьому немає, проте результати досліджень останніх років свідчать, що вміння працювати в команді – запорука успіху у житті.

Навички співпраці досить часто займають лідируюче місце в списку обов'язкових умінь, якими мають володіти молодші школярі. Однак практика роботи початкової школи доводить, що розвитку навичок співпраці не приділяється належної уваги.

На жаль, у більшості шкіл дуже цінується індивідуальна діяльність, оскільки так можна оцінити рівень навчальних досягнень кожного учня. Групова робота використовується рідко і здебільшого для виконання певного ігрового завдання. Молодь у більшості випадків тільки на робочому місці вчиться взаємодіяти з колегами і досягати результатів у команді.

Як відомо, дитина засвоює правила взаємодії з іншими з раннього віку. Вона грає з іншими дітьми, знаходить собі друзів, ділиться з ними іграшками, катається на гойдалках по черзі; є невід'ємною частиною сім'ї та взаємодіє з усіма її членами. Під час навчання дитини в початковій школі потрібно створити умови для подальшого вдосконалення навичок співпраці учнів між собою. На думку Р. Белбіна, розвиток впевненості в собі та довіри до оточуючих тісно пов'язаний з вмінням працювати в групі/команді. Велику роль в розвитку навичок співробітництва відіграє проєктна діяльність. Під час використання методу проєктів акцент переноситься з передачі знань «учитель-учень» на набуття учнями компетентностей та життєвого досвіду, у тому числі й досвіду співпраці з іншими як основного засобу формування життєвої компетенції [21].

Питання розвитку навичок співпраці учнів досліджували О. Лемешко, Т. Єрмак та ін.

Метод проєктів досліджували С. Мірошник, О. Косович, С. Купчак, Л. Лисенко, А. Баранова та ін. Вітчизняний дослідник В. Гейко вважає метод проєктів найважливішим засобом активізації пізнавальної діяльності учнів. О. Пометун та Л. Пироженко дійшли висновку, що проєкт – це цільовий акт діяльності, в основу якого покладено інтереси людини. На думку, О. Григоряк існує дві групи перешкод які ускладнюють роботу над проєктом: психологічні і організаційні. Дослідниця Л. Бодько розглядає метод проєктів, як рушійну силу для розвитку лідерських якостей учнів, вміння співпрацювати, почуватися членом команди, брати відповідальність та аналізувати результати діяльності. Задовольняються сучасні соціальні запити такі як, наприклад, комунікативна компетентність.

Організації групової роботи учнів присвячено праці дослідників: Л. Шевчук, І. Добрянська, Ю. Лимар, О. Буряк, Н. Винницька, Т. Соловйова, О. Олійник та ін.

Однак подальшого дослідження потребує питання організації проєктної діяльності молодших школярів у групах з метою розвитку навичок співпраці. Це зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Розвиток навичок співпраці молодших школярів у процесі проєктної діяльності».

Мета дослідження: проаналізувати на теоретичному та практичному рівнях можливість проєктної діяльності для розвитку навичок співпраці молодших школярів.

Завдання дослідження:

- здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми проєктної діяльності;
- проаналізувати можливості групової проєктної діяльності для розвитку навичок співпраці молодших школярів;
- дослідити стан сформованості навичок співпраці учнів початкових класів у практиці початкової школи;

– розробити методичні рекомендації для вчителів щодо розвитку навичок співпраці учнів початкових класів у процесі роботи над груповими проектами.

Об’єкт дослідження: проектна діяльність учнів у початковій школі.

Предмет дослідження: розвиток навичок співпраці молодших школярів у процесі проектної діяльності.

Задля досягнення мети та реалізації визначених завдань були використані наступні методи дослідження:

- *теоретичні:* вивчення методичної та психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми;

- *емпіричні:* спостереження, анкетування, аналіз шкільної документації, педагогічний експеримент для визначення рівня сформованості навичок співпраці молодших школярів.

Теоретичне значення роботи полягає в подальшому дослідженні теоретичних основ розвитку в учнів навичок співпраці в процесі виконання групових проектів.

Практичне значення роботи полягає у розробці методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо розвитку навичок співпраці учнів в процесі проектної діяльності.

Апробація результатів дослідження відбулася в процесі участі в ІХ Всеукраїнській науково-практичній студентській інтернет-конференції «Науковий простір студента: пошуки і знахідки» (м. Київ, 28 квітня 2022 р.), у науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців та студентів «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 р.), виступу на методичному об’єднанні ЗЗСО №19 м. Чернігова за темою «Розвиток навичок співпраці молодших школярів у процесі проектної діяльності» (м. Чернігів, 05 листопада 2022 р.).

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи опубліковано 2 тез доповідей:

1) Рогова Н. З історії виникнення методу проєктів. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки*: зб. матер. ІХ Всеукр. наук. конф. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2022. С. 223-228.

2) Рогова Н.В., Лимар Ю.М. Проєктна діяльність молодших школярів в умовах дистанційного навчання. *Розвиток особистості школяра: сучасні реалії та перспективи*: зб. матер. наук.-практ. інтернет-конф. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефанника. 2022. Вип. 8. С. 192-193.

Експериментальна база. Дослідження проводилося на базі ЗЗСО №19 м. Чернігова (3-А клас, вчитель Д.С. Закревська, 4-Д клас, вчитель І.Ю. Цикал). До експерименту було залучено 25 учнів початкових класів та 10 учителів початкових класів.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та 3 додатків.

Кількість використаних джерел – 43 (з них 39 – українською мовою, 4 – іноземною). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 81 сторінку, обсяг основного тексту – 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК СПІВПРАЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Психолого-педагогічні засади проєктної діяльності

Більшість освітніх концепції за весь період свого існування переживали безліч метаморфоз і метод проєктів не є виключенням. Зміни в освіті насамперед диктуються вимогами суспільства, адже ці два поняття нерозривно пов'язані між собою. У наш час висуваються вимоги до становлення активної, креативної та комунікабельної особистості. Метод проєктів має значні можливості щодо формування важливого компоненту соціальної компетентності – навичок співпраці.

За весь час існування методу проєктів було багато спроб класифікувати періоди розвитку технології. Найпоширенішою періодизацією етапів становлення методу є наступна:

I етап – 1590-1765 рр. – початок проєктної роботи в Європейських архітектурних школах;

II етап – 1765-1880 рр. – проєкт як методичний прийом та його запровадження в Америці;

III етап – 1880-1915 рр. – проєктна робота в трудових загальноосвітніх школах;

IV етап – 1915-1965 рр. – нова експлікація методу проєктів та його повернення з Америки в Європу; метод вважався тісно пов'язаним з ідеями гуманістичного напрямку у філософії та освіті, розробленими Дж. Дьюї та його учнем В. Кілпатриком;

V етап – 1965-2011 рр. – переоцінка проєктного навчання та третя хвиля його розповсюдження [4].

Німецький педагог М. Кнолль створив періодизацію розвитку методу проєктів, яка складається з п'яти етапів:

- зародження методу (1590–1765 рр.);
 - становлення (1765–1880 рр.);
 - використання методу під час навчання ручної праці (1880–1915 рр.);
- переосмислення методу (1915–1965 рр.);
- нова хвиля його міжнародного розповсюдження (з 1965 р.) [8].

Ідея впровадження методу проєктів у освітній процес з'явилася ще в XVI столітті, в рамках роботи Римської вищої школи мистецтв. В цей період в навчальну програму було додано нову дисципліну – архітектура. Школа була спрямована на всебічний розвиток студентів, тому до лекційних занять з нової дисципліни було додано конкурс на кращий архітектурний проєкт [8]. Розроблення проєктів давало можливість студентам вступити до майстер – класів, що сприяло становленню «проєктів», як загальноновизнаного методу навчання. Наприкінці XVIII століття, метод проєктів почав активно використовуватися в школах Австрії, Німеччини, Швейцарії [22].

Лише у 20-х роках ХХІ століття метод проєктів набув популярності у США. Першовідкривачем технології в Америці був дослідник і педагог Дж. Дьюї. Підґрунтя методу складала ідея побудови активного навчання, де учень, зацікавлений в вивченні питання, розумів його практичну цінність. Вона полягала в тому, що дитина розв'язувала проблему, використовуючи здобуті знання. Американський педагог, послідовник Дж. Дьюї В. Кілпатрик в подальшому вдосконалив систему проєктної діяльності.

Джерела вітчизняної педагогіки минулого століття містять досить мало відомостей про розвиток методу проєктів в Україні. Перебудова освітнього вектору за встановлення радянської влади в Україні передбачала впровадження наступних положень:

- урахування природи учня, його інтересів та потреб;
- окреслення специфіки засобів отримання знань;
- встановлення зв'язку навчання з життям;
- усвідомлення залежності між розвитком дитини та знаннями, які вона опановує;

– переосмислення місця то ролі вчителя в процесі навчання.

20-ті роки ХХ століття – період педагогічних відкриттів, результатом яких став метод проєктів. Результатом першого впровадження технології стало послаблення ролі вчителя в освітньому процесі, ірраціональне використання урочного часу та зниження мотивації учнів до навчання. Причиною цього стало використання методу освітянами без належної методичної підготовки, теоретичного осмислення та експериментальної перевірки. На деяких час проєктна технологія була під забороною у школах України, винятком була позакласна гурткова робота. Лише в середині 90-х років знову набув поширення в освітньому процесі українських шкіл [13].

Розглянемо детальніше сутність понять «проєктна технологія» та «проєкт».

Проєктна технологія – діяльність людини, спрямована на розв’язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату шляхом цілепокладання, планування і здійснення проєкту. Проєктна технологія належить до унікальної діяльності людини, пов’язаної із передбаченням майбутнього, створенням його ідеального образу, втіленням та оцінкою наслідків реалізації задумів. Технологія є творчою, інноваційною діяльністю, оскільки спрямована на створення нового продукту [39]. Під проєктом у широкому сенсі розуміється обґрунтована, спланована та усвідомлена діяльність, спрямована на формування у школярів певної системи інтелектуальних і практичних умінь. У вузькому розумінні – проєкт – це спільна навчально-пізнавальна, творча чи ігрова діяльність, що має спільну мету, узгоджені методи, способи діяльності, спрямовані на досягнення освітнього результату [26].

Метод проєктів спочатку мав назву «метод проблем». Інтерпретуючи термін «проєкт», слід зазначити, що перша згадка про нього датується XVII-XVIII ст. Він уважався синонімом словам «експеримент», що стосується природничих наук і «розгляд справ» у юриспруденції [8].

Термін «проект» на початку ХХ століття тлумачився як, цільовий акт діяльності, в основі якого лежить інтерес дитини. Професор створив наступну класифікацію проектів:

- продуктивний проект, пов'язаний з трудовою діяльністю, а саме доглядом за рослинами і тваринами, підготовкою макета, конструкторською діяльністю тощо;
- споживчий – підготовка екскурсій і надання різноманітних послуг (ремонт одягу, взуття, інформаційні послуги тощо);
- проекти розв'язання проблем забезпечення життя табору тощо;
- проект розв'язання проблеми (науково-дослідницький проект);
- експериментальне вивчення впливу умов догляду за рослинами на врожайність;
- фізико-математичні проекти;
- технічні проекти;
- проекти розв'язання історичних або літературних проблем (зазвичай, поєднуються з дискусійними формами роботи) тощо;
- проект-вправа (проекти навчання і тренування для формування певних навичок) [26].

Як бачимо, метод проектів є далеко не новим у світовій педагогіці. Він застосовувався як у вітчизняній дидактиці, так і в закордонній. Останнім часом багато країн світу приділяють цьому методу особливу увагу. Метод проектів здобув загальне визнання та набув популярності саме завдяки раціональному поєднанню теорії і можливостей її практичного застосування для розв'язання реальних проблем у спільній діяльності. «Все, що я пізнаю, я розумію, для чого це мені потрібно та де і як я можу ці знання застосувати» – основна теза сучасного розуміння методу проектів [8].

Сьогодні висуває нові вимоги до особистості. Для сучасних реалій важливо аби людина мислила і працювала творчо, а, до того ж, уміла приймати нестандартні рішення. Саме цим обумовлена зараз увага педагогів до

нововведень. Сьогодні метод проєктів вважається одним із найперспективніших методів навчання, адже він створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію до навчання і сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, формує навички пошуково-дослідницької технології.

Школярі різняться один від одного не лише різним рівнем підготовленості до засвоєння знань. Кожен із них володіє індивідуальними особливостями, які не можуть і не повинні не враховуватися вчителем. У той же час, ці індивідуальні особливості диктують свої вимоги стосовно організації навчального процесу. Індивідуальні відмінності торкаються й пізнавальної сфери дітей: одна дитина має зоровий тип пам'яті, інша – слуховий чи зорово-руховий і т.д. Одні учні мають наочно-образне мислення, а інші – абстрактно-логічне. Це означає, що один школяр легше сприймає матеріал за допомогою зору, інший – на слух; комусь необхідне конкретне уявлення матеріалу, решті - схематичні дані тощо. Ігнорування індивідуальних особливостей учнів під час навчально-виховного процесу спричиняє виникнення в них різного роду труднощів, ускладнює шлях досягнення поставлених цілей. За таких умов учитель виступає не як керівник, а як фасилітатор, тобто як людина, яка створює сприятливу атмосферу для самостійного й осмисленого навчання, активізує та стимулює допитливість і пізнавальну мотивацію учнів, стає організатором групової навчальної роботи, підтримує прояви оперативних тенденцій, надає учням різносторонній навчальний матеріал.

Крім того, учитель має враховувати суперечливу природу самої діяльності учня: суспільна за змістом, за формою реалізації вона індивідуальна (засвоєні знання і вміння є власністю окремого учня). У цьому полягає небезпека егоїстичної спрямованості навчання, воно втрачає свій суспільний сенс. Аби запобігти цій небезпеці вчитель повинен знайти шляхи застосування знань і вмінь, отриманих учнями в суспільно корисній праці, життєдіяльності класного і шкільного колективів.

Таким чином, з метою активізації пошуково-дослідницької діяльності молодших школярів в освітньому процесі потрібне поєднання індивідуальних і колективних форм роботи [8].

Відомо, що навчання – це вид соціальної активності, яка відбувається в межах учнівських груп, культури та минулого досвіду. Під час проєктного навчання учні мають можливість не тільки використовувати знання з навчальних дисциплін, а й вчитися вести переговори, приймати спільні рішення, нести відповідальність відповідно до ролі в навчальній команді й разом інтерпретувати результати своєї діяльності.

Це дає можливість учителям побачити учнів у новому світлі, допомагати їм в розвитку вроджених здібностей в новий спосіб, чого не вдається часом за традиційної системи уроку. До того ж, часто проєктне навчання втілюється через міждисциплінарні зв'язки, що виходять за межі програми одного конкретного предмету. Це суттєво розширює можливості вчителя і сприяє креативності, а учні отримують завдання, під час вирішення яких отримують практичні навички, які непередбачені в теоретичній частині навчального процесу [31].

Згідно з Концепцією Нової української школи передбачено перехід від школи знань (надання певного обсягу інформації, яка за сучасних умов швидко стає застарілою) до школи компетентностей (забезпечення поінформованості, обізнаності, набуття вмінь застосовувати знання в житті) [8]. Запровадження методу проєктів сприяє формуванню навичок XXI століття. Проєкт – це «шість П»:

- Проблема;
- Проєктування (планування);
- Пошук інформації;
- Портфоліо;
- Презентація;
- Продукт [26].

Отже, можемо зробити висновок що метод проєктів – це новітня технологія, що допомагає школярам опанувати навчальний матеріал та формування знання та вміння, які вони можуть потім використати для вирішення проблем у реальному житті в процесі планування та виконання навчального проєкту, найчастіше групового. Метод має довгу історію становлення та розвитку, що сягає своїми коріннями у XVI століття. Розвиток проєктного навчання продовжується і в наш час, про що свідчить його впровадження в освітній процес Нової української школи.

1.2. Розвиток навичок співпраці молодших школярів засобами проєктної діяльності

Педагогічна практика свідчить про те, що питання спільної діяльності учнів початкової школи на уроках недооцінюється. Проте результати сучасних психолого-педагогічних досліджень свідчать, що співпраця з ровесниками відіграє важливу роль у розвитку, навчанні й вихованні молодших школярів. Проблемами навчального співробітництва займалися такі учені, як Л. Айдарова, Л. Божович, В. Дойз, Д. Ельконін, Г. Кравцов, Х. Лійметс, Й. Ломпшер, А. Люблинська, В. Ляудіс, Г. Магін, Т. Матіс, В. Панюшкін, С. Соловейчик, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман, С. Якобсон та ін. Проте постійні зміни в суспільстві зумовлюють потребу розглядати проблему навчального співробітництва щоразу в новому контексті [15].

Оптимальною взаємодією в спільній діяльності є співпраця [41]. Інтерпретуючи поняття «навички співпраці», можемо дійти висновку, що це система набутих особистісних якостей, за якої партнери по взаємодії активно працюють над досягненням індивідуальних цілей кожного і спільних цілей спільної діяльності [41].

Співпраця містить в собі усі основні ознаки спільної діяльності. Це наявність спільної мети, схиляння учасників спільної діяльності до роботи разом, об'єднання індивідуальних діяльностей у єдине ціле, розділення

діяльності на окремі взаємопов'язані між собою операції та їх розподіл між учасниками, координація індивідуальної роботи і управління нею, наявність єдиного кінцевого результату.

Розпочати впровадження дитячої співпраці на уроках можна вже з перших днів шкільного навчання. Існує група педагогічних ситуацій, у яких буде доречним початок навчання дітей навчальному співробітництву. Власне, її характеристика: всі завдання, що вимагають самооцінки і самоконтролю, виконуються краще, коли діти спочатку працюють разом, обговорюючи свої думки в малих групах [15].

Для запровадження навчального співробітництва такого типу існують правила організації роботи дітей на уроці:

- по-перше, дати кожному учню емоційну і змістовну підтримку, у разі відсутності якої багато школярів взагалі не в змозі долучитися до загальної роботи класу, а у боязких та зі слабким рівнем успішності дітей розвивається шкільна тривожність. У лідерів класу ж можуть проявитися негативні риси характеру;

- по-друге, дати кожній дитині можливість ствердитися в собі, спробувати свої сили та продемонструвати власні здібності в різних мікрогрупах, де відсутній пануючий авторитет учителя та пригнічуюча увага класу;

- по-третє, дати кожній дитині можливість набуття досвіду виконання тих учительських функцій, які провідними складовими основи вміння вчитися. У 1 класі це функції контролю і оцінювання, в 2-3 класах – постановки завдань і планування хоча б мінімального кроку на шляху вирішення поставленого завдання;

- по-четверте, дати вчителеві додаткову мотивацію залучити дітей до змісту навчання, можливість і необхідність гармонійно поєднувати на уроці навчання і виховання: будувати загальнолюдські та ділові відносини дітей [15].

Навички співпраці – це одна з основних груп навичок, визначених Новою українською школою, яка має бути сформована у молодшого школяра. Вони є основною складовою соціальної компетентності. На думку О. Савченко,

соціальна компетентність це «інтегрована здатність особистості набута в процесі навчання, яка включає наступні компоненти: знання, уміння, досвід, цінності і ставлення, які можуть бути використані в процесі практичної діяльності». Н. Бібік інтерпретує цей термін як здатність жити в соціумі, враховуючи інтереси та потреби соціальних груп, дотримуючись соціальних норм і правил, співпрацюючи з партнерами [39].

Важливу роль у формуванні навичок співпраці молодших школярів відіграють проєктні технології. По-перше, метод проєктів сприяє формуванню творчої та активної особистості. По-друге, під час підготовки та реалізації проєкту створюються сприятливі умови для набуття досвіду соціальної взаємодії, виконання різних соціальних ролей у колективі. По-третє, в процесі роботи над проєктом в школярів розвиваються певні соціальні відносини та здатність їх аналізувати [39].

Нова українська школа розглядає метод проєктів, як ефективний засіб організації спільної діяльності учнів. Проєктні технології сприяють: самостійному вирішенню проблемних ситуацій; застосуванню набутих знань, умінь, навичок для вирішення реальних проблем; підвищенню відповідальності та самостійності учнів; розвитку навичок критичного мислення; актуалізації пізнавальної мотивації, самоаналізу та плануванню діяльності; розвитку творчих здібностей, дослідницьких умінь; комунікативних навичок, уміння працювати в команді, вирішувати конфлікти та знаходити спільне рішення.

Ефективну організацію проєктної діяльності утворюють наступні етапи:

- Організаційний;
- Етап планування проєктної діяльності;
- Розробка проєкту;
- Реалізація проєкту;
- Підсумки, презентація проєкту, рефлексія.

Кожен етап містить в собі можливості для формування соціальної компетентності.

Організаційний етап: сприяє актуалізації в учнів соціальних потреб, інтересу до суспільно-корисних справ; розвитку ініціативності, набуття досвіду аналізу проблем, пошуку компромісів та прийняття спільних рішень.

Етап планування проєктної діяльності: формування навичок цілепокладання, постановки задач, тайм-менеджменту та спільної роботи, розподілу обов'язків; виховання відповідальності, самостійності, поваги до думок інших.

Розробка та реалізація проєкту: розвиток навичок пошуку, аналізу, синтезу, необхідної інформації; використання різних форм роботи, способів взаємодії; виховання лідерських та організаторських якостей, творчості, наполегливості.

Підсумки: формування здатності адекватної самооцінки та оцінки діяльності інших, обробка набутого соціального досвіду; розвиток вмінь публічного виступу.

Побувають досить цікаві думки стосовно можливостей проєктної технології у розвитку навичок співпраці молодших школярів серед вчителів початкової школи. Серед них можна виділити наступні: інтеграція освітнього процесу; колективна та групова діяльність учнів; злиття інтелектуального та морального розвитку дітей, їх самостійності; доброзичливість учнів у стосунках з учителем і один з одним; згуртування дітей; розвиток комунікабельності, бажання допомогти іншим; формування та розвиток вмінь працювати в команді та брати відповідальність за спільну роботу; розвиток в учнів навичок роботи з інформаційними ресурсами; застосування великої кількості форм, методів, прийомів; діти вчать на власному досвіді та досвіді інших у конкретній справі; відчуття задоволення учнями від процесу та результатів дослідницької, пошукової діяльності [39].

У Концепції НУШ зазначено, що учні активно залучені до співпраці, що має позитивний вплив на їх соціалізацію та набуття суспільного досвіду. Зазначається про зростання частки проєктної, командної, групової роботи учнів у педагогічному процесі, підвищення рівня варіативності організації

навчального середовища в класі. Окрім звичайних варіантів, застосовуються модернізовані засоби навчання такі як, мобільні робочі місця, які легко піддаються трансформації для організації та проведення групових занять [24]. Крім того, у Державному стандарті початкової освіти містяться рекомендації щодо впровадження проєктної діяльності в навчальний процес. Зокрема, зазначається про активне застосування у освітньому процесі проєктної та дослідницької діяльності. У вимогах до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з мистецької освітньої галузі йдеться про активну участь учнів у колективних творчих проєктах, виконання ними різних ролей у творчому процесі, обговорення з партнерами по групі враження від спільної творчої діяльності. До учнів висуваються вимоги конструктивної співпраці один з одним, співчуття та небайдужості в разі виникнення конфліктів, поважне ставлення до оточуючих та ін. Школяр має керувати своїми діями та пояснювати особистий внесок в спільний результат роботи команди, виявляти та обговорювати успішні й невдалі моменти спільної роботи. Всередині групи учні повинні разом визначити мету спільної роботи та працювати для її досягнення, брати на себе ту роль, з якою впораються найкраще [32].

Як відомо, навчання – це вид соціальної активності, яка відбувається в межах учнівських груп, культури та минулого досвіду, через проєктне навчання учні мають змогу застосовувати не тільки знання з навчальних дисциплін, а й вчитися вести переговори, спільно приймати рішення, нести відповідальність, яка відповідає ролі в навчальній команді та разом інтерпретувати результати своєї діяльності [31].

Метод проєктів, насамперед, передбачає групову роботу учнів, а, отже, має значні можливості для розвитку навичок співпраці учнів. Для вчителів-початківців організація продуктивної групової роботи в класі з дітьми, які ще не набули навичок співпраці дуже важке завдання. Діти, не підготовлені до такої форми проведення заняття, можуть розгубитися, почнуть сваритися з партнерами по групі, не виконають завдання вчителя і втратять мотивацію до роботи на заняттях такого типу. Для організації ефективної групової роботи

учнів з використанням проєктної технології вчителю слід враховувати певні організаційні та методичні особливості цієї діяльності.

В. Котов виділяє головні напрямки в процесі організації групової форми навчання учнів:

- Формулювання завдання – чітке та зрозуміле. На початку роботи потрібно дати учням інструкції щодо її виконання. Наприклад, можна порадити учням розглянути предмет з різних точок зору. Або записати на дошці ключові слова для обговорення теми та інше.

- Слід визначити ролі в групі: керуючий, посередник, секретар, доповідач. Такий розподіл має особливе значення на перших етапах формування груп. Пізніше це можуть робити самі учні.

- Поведінка учителя в процесі групової роботи. Учитель, який працює з малими групами може:

- контролювати;
- організовувати;
- оцінювати роботу учнів;
- пропонувати учням різні варіанти рішення;
- бути наставником, джерелом інформації [22].

Роль учня в процесі виконання проєкту може змінюватися в залежності від етапів роботи. Тим не менш на всіх етапах дитина:

Обирає (приймає рішення). Варто не забувати, що право вибору, не лише мотивує учня, але й сприяє формуванню в нього почуття причетності. Вибір має закріпитися в свідомості учня, як процес прийняття на себе відповідальності.

Вибудовує систему взаємовідносин з товаришами, вчителем. Мова йде не тільки про рольову участь у командній роботі. Взаємодія учня з учителем дає змогу засвоїти ще одну рольову позицію. Вихід за межі школи для пошуку інформації або для перевірки й реалізації своєї ідеї змушує вступати у взаємовідносини з дорослими людьми (бібліотекар, двірник та ін.) та однолітками. У стосунках з дорослими відбувається зміна позиції із соціальної інфантильності (він - відповідальний опікун, я – безвідповідальний споживач)

на позицію співпраці (він – професіонал, виконує свою роботу й приймає рішення; я – людина, яка робить конкретну справу й несе за неї відповідальність).

Оцінює. На кожному з етапів існують різні об'єкти оцінювання. Учень оцінює «чужий» продукт – інформацію з позиції її корисності для проєкту, а запропоновані ідеї з позиції їх реалістичності тощо. Водночас, дитина оцінює продукт своєї діяльності і себе в процесі цієї діяльності. Щоб навчити школярів адекватній оцінці себе й інших, слід їм дати можливість подумати над тим, що участь у проєкті дала кожному учаснику, якими є складники успіху, що не вдалося (нерозуміння, брак інформації, необ'єктивна оцінка своїх можливостей тощо). Потрібно пам'ятати, що невдалий проєкт також відіграє значну позитивну педагогічну роль. Аналіз (самоаналіз) об'єктивних і суб'єктивних причин невдач, несподіваних наслідків діяльності, осмислення помилок посилюють мотивацію для подальшої роботи, наприклад, стимулюють особистий інтерес до вивчення нової інформації, якщо «провал» проєкту був пов'язаний з хибною інтерпретацією даних або поверхневою їх перевіркою. Така рефлексія дає змогу сформувати оцінку (самооцінку) навколишнього світу і себе в ньому [8].

Важливо навчити учнів ефективній роботі в групі. Залежно від складності проєкту визначається кількість учасників у групі. З метою ефективної організації та подальшої роботи груп можна запропонувати учням розробити загальні правила роботи в групі, наприклад:

- працювати дружно та злагоджено;
- думки однокласників спокійно сприймаються та обговорюються;
- кожного потрібно вислухати до кінця, не перебивати, висловлювати свої думки по черзі;
- завжди радитися між собою, приймати спільні рішення;
- не відволікатися на сторонні справи, говорити лише по суті;
- «запозичувати» ідеї інших груп можна лише з їх дозволу та ін.

Доцільно, щоб ці правила роботи в групі створювали самі учні. Звісно, що не всі ідеї, які звучатимуть з дитячих вуст будуть доречні та справді сприятимуть налагодженню подальшої роботи групи. Однак вчителю потрібно враховувати думку кожного учня. Правила, які учні створили самостійно, матимуть значно більший вплив, аніж вимоги нав'язані дітям ззовні.

Найефективніше навички групової та командної роботи розвиваються в учнів саме в період шкільного навчання. У процесі групової роботи відбувається активний розвиток навичок співпраці учнів між собою. З метою формування цих навичок, вчителів слід дослухатися до слів учнів і переконатися, що його спілкування з ними чітке та з повагою. Сімейні заходи (наприклад, настільні ігри, приготування їжі, перегляд фільму та інше) сприяють навчанню важливим соціальним навичкам, таким як співпраця, компроміс та повага. Діти повинні мати безліч можливостей для розвитку навичок слухання та говоріння під час партнерських заходів та групових проєктів. Командні види спорту, шкільні ігри та дискусійні команди – незамінний досвід для того, аби навчитися бути частиною команди [4].

Учені виділяють чотири основні переваги роботи в команді. Так Бондарчук І. виділяє такі:

1. Розвиток важливих соціальних навичок.

Участь школяра в командній роботі сприяє розвитку важливих комунікативних та соціальних навичок, зокрема таких, як активне слухання та ефективне мовлення. Працюючи як команда, учасники набувають вмінь слухати своїх керівників та тренерів з метою виконання їх окремих ролей. Вони вчаться слухати один одного, щоб функціонувати як згуртований колектив. Робота в команді сприяє розвитку вмінь учнів з повагою та впевненістю ефективно озвучувати свої ідеї та думки в умовах групи. Дітям необхідно зрозуміти, що розмова – це не просто говорити. Мова йде про розуміння особливостей спілкування з аудиторією. Те, як вони розмовляють з іншими членами групи, демонструє їх рівень розуміння та поваги до інших.

2. Підвищення рівня впевненості в собі.

Робота учня у групі допомагає йому в розвитку впевненості, усвідомлення, що його думку поважають і цінують. Знання того, що його почують, надає впевненості школяреві та заохочує його до подальшої участі у групових заходах. Це стає життєздатним циклом: участь у груповій діяльності навчає учнів, бути кращими комунікаторами, що, в свою чергу, допомагає кожному члену групи відчувати себе цінувати та шанувати. У результаті, навіть найбільш замкнуті та тихі члени групи стануть активними учасниками та навчатися отримувати задоволення від групової діяльності.

3. Зменшення випадків булінгу серед дітей.

Групова робота має потужний потенціал у попередженні випадків булінгу (цькування). Якщо учню відомо, що його та його думку цінують та поважають, він зможе піднятися над неприємними діями чи коментарями хулігана. Коли дитина відчуває себе частиною команди, яка турбується про кожного із своїх членів, це забезпечить їй міцну систему підтримки. Учасники команди прагнуть триматися разом навіть поза межами спільної роботи (наприклад, спортивної практики та клубів), а це свідчить про те, що вони можуть підтримувати один одного в складних умовах. До того ж, впевненість у роботі команди дасть змогу відстояти інших учнів, які стають жертвами знущань і позбавлені подібної системи підтримки.

4. Ефективне налаштування учнів на успіх.

Злагоджена робота групи практично завжди перетворюється на успіх поза межами класної роботи. Існує дуже мало шляхів кар'єри, які діють ізольовано. Від працівника майже будь-якої галузі вимагається тісна співпраця з іншими. Саме тому роботодавці вважають за краще прийняти на роботу людей, які демонструють здатність працювати в команді. Ознайомлення учнів із середовищем спільної роботи на початку їх шкільного досвіду дає їм змогу бути більш продуктивними та радісними, коли вони працюють з іншими в груповому середовищі. Це задоволення обов'язково відобразиться на їхній роботі та кар'єрному рості в майбутньому [4].

Зараз Україна перебуває в умовах воєнного стану, який був офіційно введений 24 лютого 2022 року. Безпека всіх учасників освітнього процесу – найважливіший фактор, тому було прийнято рішення провадження навчально-виховного процесу в режимі онлайн. Звісно, що й проєктна діяльність відбувається за умов дистанційного навчання. Розглянемо основні переваги дистанційної співпраці у навчанні (за А. Дейлом):

– Ізоляція учнів. В умовах дистанційної освіти спільна робота має переваги, адже забезпечує присутність всіх учасників освітнього процесу, якої бракує в умовах війни. За навчання в режимі онлайн учень перебуває в ситуації ізоляції, яка досить часто сприяє виникненню розчарування, демотивації або, в деяких випадках, відмови від навчання. Під час спільної роботи в школяра не виникатиме почуття самотності, адже він може скористатися підтримкою однокласників. Отже, відчуття приналежності до команди є дуже важливим.

– Навчання комунікації на відстані. Оскільки підґрунтям онлайн-навчання є спілкування з використанням технологічних інструментів, виникає необхідність у знаннях та вміннях спілкування на відстані.

– «Культурне» навчання. Міжкультурність – це поняття, яке слід брати до уваги під час групової роботи. Цей елемент навчання, вочевидь, пов'язаний з контекстом навчання і спостерігається на кількох рівнях: процес, реалізований у пристрої, мова, спосіб роботи, цінності, які ініціюють колективну працю. За умов коли група учнів, які мають однакову сукупність культурних уявлень, матиме змогу краще проявити всі аспекти роботи під час співпраці [43].

Отже, проєктна діяльність має значні можливості для розвитку соціальної компетентності молодших школярів загалом і навичок співпраці зокрема. Оскільки діти набувають досвіду спільної діяльності, виконання різноманітних соціальних ролей та спільного прийняття рішень у вирішення проблемних ситуацій у реальному житті. Спільне планування, розробка та реалізація навчального проєкту допоможе учням усвідомити правильний алгоритм співпраці з оточуючими в майбутньому. Співпраця учнів в умовах

дистанційного навчання має певні особливості, однак її організація є дуже важливою, зокрема шляхом виконання групових проєктів.

Висновки до першого розділу

Обґрунтовано важливість використання методу проєктів для розвитку навичок співпраці учнів початкової школи. Проаналізовано історію розвитку проєктної технології в Україні та світі. Розкрито сутність поняття «проєктна технологія», «проєкт». Так, вчені визначають проєктну технологію як діяльність людини, спрямовану на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату шляхом цілепокладання, планування і здійснення проєкту. Поняття «проєкт» інтерпретується як обґрунтована, спланована та усвідомлена діяльність, спрямована на формування у школярів певної системи інтелектуальних і практичних умінь.

Проаналізовано сутність та структуру навичок співпраці. Більшість учених визначають навички співпраці як систему набутих особистісних якостей, за якої партнери по взаємодії активно працюють над досягненням індивідуальних цілей кожного і спільних цілей спільної діяльності.

Здійснено аналіз нормативної бази початкової освіти у аспекті впровадження проєктної технології в практику початкової школи та розвитку навичок співпраці молодших школярів.

Визначено особливості розвитку навичок співпраці учнів початкової школи у процесі проєктної діяльності. Окреслено основні переваги цієї діяльності щодо розвитку навичок співпраці учнів початкової школи: сприяє формуванню в учнів здатності до самостійного вирішення проблем, підвищенню рівня самостійності та відповідальності учнів; розвитку у школярів дослідницьких умінь, критичного мислення, вміння працювати в команді, вирішення конфліктів, пошуку спільних рішень, комунікабельності та ін. Розкрито переваги співпраці молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК СПІВПРАЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАКТИЦІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Стан сформованості навичок співпраці учнів початкових класів

З метою перевірки наведених вище теоретичних положень проведено експериментальне дослідження для визначення рівня розвитку навичок співпраці молодших школярів під час проєктної діяльності в умовах дистанційного навчання.

Констатувальний етап експериментального дослідження проводився у жовтні-листопаді 2022 року і передбачав застосування таких методів дослідження: 1) анкетування учнів третього та четвертого класів з метою виявлення рівня розвитку навичок співпраці під час проєктної діяльності; 2) анкетування і бесіди з вчителями з метою виявлення їхнього ставлення до проблеми розвитку навичок співпраці учнів у процесі проєктної діяльності та аналіз досвіду їхньої роботи в цьому напрямі; 3) спостереження за співпрацею учнів у процесі роботи над проєктами.

Дослідження проводилося на базі ЗЗСО №19 м. Чернігова. Загалом у констатувальному експерименті взяли участь 25 учнів, з них 14 учнів 4-Д класу, 11 учнів 3-А класу.

Для виявлення рівнів розвитку навичок співпраці учнів третього та четвертого класу проведено анкетування, яке містило 11 запитань, з яких 7 запитань закритого, 2 відкритого та 2 комбінованого типів (див. Додаток А).

Перше питання анкети передбачало виявлення кількісного співвідношення учнів 3 та 4 класів. Результати показали, що анкетування проходило близько 45 % учнів третього класу (11 дітей) та 55 % учнів четвертого класу (14 дітей).

Проаналізувавши результати відповідей учнів на друге питання «Навчатися дистанційно для тебе це...», де учні мали обрати один із

запропонованих варіантів відповідей (дуже легко, легко, важко, дуже важко), можна зробити висновок про те, що для 56 % (14 учнів, з яких 6 учнів третього класу і 8 учнів четвертого класу) опитуваних дистанційне навчання є легким і для 4 % (1 учень четвертого класу) – дуже легким. Решта 40 % (10 учнів, з яких 5 учнів третього та 5 четвертого класу) вважають, офлайн-навчання важким.

Третє питання «Тобі подобається виконувати навчальні проекти?» передбачало виявлення ставлення учнів до проєктної діяльності. 91 % (23 дитини, з яких 9 третьокласників і всі учні четвертого класу) учнів подобається робота над проєктами. Два учні третього класу (9 %) відповіли негативно.

Четверте питання «Як часто у твоєму класі ви виконували проєкти, коли навчалися безпосередньо в школі?» було спрямоване на визначення частоти проведення проєктної роботи у класах. Більшість учнів (60 % опитаних, що становить 15 дітей, з яких 7 третьокласників та 8 учнів четвертого класу) відповіли «Один раз на місяць». Решта дітей відповідали «Один раз на тиждень» (24 % опитаних – 4 учні третього класу і 2 четвертокласники), «Один раз на семестр» (12 % – 3 учні четвертого класу) та «Один раз на рік» (4 % – 1 учень четвертого класу). Можемо зробити висновок, що загалом навчальні проєкти проводяться один раз на місяць.

Відсоткове співвідношення відповідей респодентів на п'яте питання «Чи працював твій клас над проєктами під час дистанційного навчання?» анкети становить 72 % (18 дітей – 10 четвертокласників та 8 учнів третього класу) на 28 % (7 дітей – 5 третьокласників та 2 учні четвертого класу), де більшість дітей проголосували позитивно. Отже, проєктна діяльність у початковій школі під час дистанційного навчання активно проводиться. Стосовно негативних відповідей, то цілком ймовірно, що ці учні не брали участі в роботі над проєктом у режимі онлайн.

На шосте питання анкети «Коли тобі було простіше працювати над проєктами?» близько 76 % опитаних (19 дітей – 9 учнів третього та 10 учнів четвертого класів) відповіли, що виконувати навчальні проєкти було простіше в школі. Інші 24 % учнів, вважають, що працювати над проєктами легше за умов

дистанційного навчання. Отже, можна сказати, що більшість учнів надає перевагу проєктній діяльності у школі, вважаючи її найбільш комфортною формою навчання. Це свідчить про те, що школярі стикаються з багатьма труднощами під час онлайн-навчання, про які буде йти мова далі.

Стосовно відповідей на сьоме й восьме питання анкети «Чи виникали в тебе труднощі при виконанні проєктів під час дистанційного навчання?» та «З якими труднощами ти зіштовхнувся(лась) під час роботи над проєктами за умов дистанційного навчання?» можна сказати, що ситуація досить неоднозначна. Відсоткове співвідношення отриманих даних з сьомого питання – 56 % (14 дітей – 6 учнів третього та 8 учнів четвертого класів) на 44 % (11 дітей – 5 учнів третього та 6 учнів четвертого класу), де більшість дітей відзначили наявність проблем в організації проєктної діяльності за онлайн-навчання, а решта школярів не відчувають особливих труднощів за такого формату роботи. Приблизно однакова кількість учнів з кожного класу надали суттєво різні варіанти відповідей. Це може свідчити про те, що учні одного класу перебувають в абсолютно різних умовах і мають неоднакові можливості для продуктивної роботи над навчальними проєктами.

Проаналізувавши дані отримані з восьмого питання анкети, можна зробити висновок, що найтипівішими труднощами, з якими стикаються школярі в онлайн-роботі над навчальними проєктами є:

- робота над проєктами з окремих навчальних дисциплін (наприклад, «Дизайн та технології»);
- несприятливі погодні умови, які унеможлилювали необхідний для виконання проєкту збір матеріалів (проєкт з образотворчого мистецтва на тему «Кольорова осінь», відсутність можливості зробити якісні фото);
- труднощі в детальній демонстрації готового проєкту за умов дистанційного навчання (лише частковий показ та доповідь);
- труднощі у вирішенні складних завдань та вправ;
- загальна складність такого формату роботи та велика кількість невирішених питань;

- учням бракувало достатньої допомоги від учителя;
- надсилання фото / готового продукту вчителів;
- зниження інтересу до виконання завдань за дистанційного навчання;
- складнощі у виконанні навчальних завдань вдома;
- неякісне інтернет-з'єднання;
- учням бракувало живого спілкування з учителем та однокласниками;
- інші труднощі.

Отже, організація такої роботи у значній мірі потребує детального аналізу та вдосконалення. Освітянам слід звернути увагу на наявні проблеми у впровадженні проєктної технології за умов онлайн-навчання та вжити всіх можливих заходів для їх усунення.

Проєктна робота, так чи інакше, спрямована на тісну співпрацю учнів між собою. Під час роботи над проєктом школярі вчать взаємодіяти між собою, працювати в команді, приймати спільні рішення та знаходити компроміси у конфліктних ситуаціях. Дистанційне навчання вносить свої корективи в освітній процес. Тому доцільно проаналізувати відповіді дітей на дев'яте питання анкети «Як ти співпрацював(ла) зі своїми товаришами по групі при виконанні групового проєкту?». Більшість респодентів, а саме 48% (12 дітей – 5 учнів третього та 7 учнів четвертого класів) відповіли: «Організували онлайн-зустрічі для обговорення роботи, створювали бесіди в месенджерах». 32 % (8 дітей – по 4 учні з кожного класу) опитаних, поєднували онлайн та офлайн зустрічі з ровесниками для обговорення роботи і лише 12 % відповідей були за реальні зустрічі з однокласниками.

Аналіз даних, отриманих з відповідей на десяте питання «З якими труднощами ти зіштовхнувся(лась) під час співпраці з друзями при виконанні групового проєкту онлайн? Відповідь запиши» дозволяє зробити висновок про наступні типові труднощі, які виникли в учнів у процесі співпраці з однокласниками:

- складнощі у роботі з комп'ютером і неможливість порадитися з однокласниками;

– учні хотіли зустрітися офлайн і виконати проєкт, але не було такої можливості;

– конфліктні ситуації, спричинені небажанням деяких учнів виконувати свої обов'язки під час роботи над навчальним проєктом.

Незважаючи на зазначені вище труднощі, більшість учнів все ж зазначила, що труднощів у взаємодії з однокласниками не було. Отже, можна сказати, що випадки складних взаємовідносин учнів між собою зараз є рідкістю. Зазвичай школярі згуртовані, готові прийти на допомогу другові та здатні самостійно вирішувати конфліктні ситуації або запобігати їм.

Останнє, одинадцять, питання анкети «Як Ваша група співпрацювала з учителем?» було спрямоване на визначення способу співпраці учнів з учителем при виконанні проєкту. Значна частина респондентів (80 % (20 дітей – по 10 учнів з кожного класу) зазначила, що для вирішення питань, які виникали в процесі проєктної діяльності, вони організовували онлайн-зустрічі з учителем. Інші 20 % опитаних (5 дітей – 2 учні третього та 3 учні четвертого класів) при виникненні спірних питань телефонували вчителю. Отже, більшість учнів надають перевагу онлайн-конференціям з учителем, аніж телефонним дзвінками. Це свідчить про те, що школярі цінують особистий простір учителя, заздалегідь домовляючись та організовуючи онлайн-зустрічі, у зручний для всіх час. Також варто відзначити високий рівень організованості дітей, адже потрібно зібрати на конференцію всю групу і протягом конференції вирішити всі проблемні питання.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів власних досліджень, визначено критерії, показники та рівні сформованості навичок співпраці молодших школярів під час проєктної діяльності.

Американська холдингова компанія Johnson&Johnson виділяє наступні критерії сформованості навичок співпраці учнів:

1. Позитивна залежність. Від наполегливості всієї групи залежить успіх кожного учня. Таким чином, школярі вчать працювати в команді та брати на себе взаємну відповідальність.

2. Пряма підтримка. Серед учнів має бути безпосередня підтримка один одного. Відбувається обмін думками, джерелами та матеріалами, учні оцінюють продукти діяльності один одного для отримання спільного результату роботи. Вони допомагають один одному засвоювати нові знання та доповнюють прогалини в знаннях однокласників потрібними відомостями.

3. Відповідальність. Усі учні беруть участь у груповій роботі та спільно працюють над заданою проблемою. Кожен учасник бере відповідальність за виконання посильної для нього роботи, досліджує питання та вчиться доступно пояснити його іншим учасникам групи.

4. Соціальна компетентність. Навчальне співробітництво сприяє вихованню в учнів взаємної поваги та довіри, розвитку вмінь лаконічно висловлювати свої думки в процесі комунікації та знаходити вирішення в суперечках, які можуть виникати.

5. Самооцінювання та рефлексія. Учні вчать оцінювати рівень власного внеску в результат роботи групи, а також – оцінювати спільну роботу групи у аспекті використаних методів роботи та визначати причини невдач [17].

До показників сформованості навичок співпраці молодших школярів можна віднести:

- демонстрування вміння приймати рішення, від яких буде залежати кінцевий результат;
- здатність знаходити спільну мову з будь-яким учнем;
- демонстрування здатності розв'язувати конфліктні ситуації та знаходити компроміси;
- вміння виявляти можливості кожного учасника групи і на основі їх розподіляти ролі в групі;
- здатність контролювати та коригувати роботу кожного учасника групи;
- вміння знаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій;
- здатність підтримати, заспокоїти, бути мотиватором;
- демонстрування здатності до ефективної співпраці як з товаришами, так і з учителем;

- вміння брати відповідальність за результат спільної роботи групи (якщо лідер) та за якісне виконання доручених завдань (якщо учасник);
- здатність звітувати перед вчителем про виконану роботу групи.

На основі дослідження стану розвитку навичок співпраці під час проєктної діяльності молодших школярів можемо виділити чотири рівні сформованості навичок співпраці для учнів початкової школи: *високий, достатній, середній, початковий*.

1. *Високий рівень*. Учень/учениця бере активну участь у роботі групи, ефективно комунікує та співпрацює з учителем. Свідомо бере на себе відповідальність за результати роботи групи, контролює та координує виконання обов'язків кожного учасника. Приймає важливі рішення та створює план роботи. Розподіляє ролі та завдання між товаришами, відштовхуючись від їх можливостей. Організовує активний обмін думками, матеріалами та ін. За потреби допомагає партнерам по групі у вирішенні складних завдань та різного роду труднощів. Запобігає конфліктним ситуаціям усередині групи, а в разі їх виникнення оперативно знаходить шляхи їх вирішення. Підбадьорює та мотивує учнів на досягнення спільної мети. Звітує вчителю про процес виконання роботи.

2. *Достатній рівень*. Учень/учениця відповідально ставиться до своїх обов'язків та вчасно виконує доручені йому/їй завдання. Дослухається до вказівок лідера групи та намагається дотриматися їх. Бере активну участь в обміні думками. За потреби допомагає партнерам по групі у виконанні завдань. Звертається до вчителя лише за необхідністю. Прагне уникати конфліктів, а коли, все ж таки, цього зробити не вдається, активно відстоює свою думку. Акцентує увагу пасивних учасників групи на необхідності виконання поставлених завдань. Часто, на рівні з лідером, презентує готовий продукт учителю та аналізує результати роботи.

3. *Середній рівень*. Учень/учениця не прагне до активної роботи в групі. Поставлені завдання намагається виконувати вчасно, проте у виконаній роботі спостерігаються негрубі помилки. Зазвичай працює наодинці, а за необхідності

обміну думками, обмежується короткою розмовою. Співпрацює з учителем за виникненням критичної ситуації. У разі виникнення конфліктних ситуацій, може розгубитися та шукати захисту в інших. Якщо підтримка не надається, намагатиметься відстоювати свою думку. З радістю приймає пропозиції про допомогу від інших учасників, адже сам/сама соромиться звернутися за порадою до учнів. Частково бере участь у презентації готового продукту та обговоренні спільних результатів.

4. Початковий рівень. Учень/учениця проявляє мінімальний рівень взаємодії, адже не бачить сенсу брати участь у спільній діяльності. Погоджується з дорученнями лідера групи, проте, часто, виконує їх не вчасно та з грубими помилками. З учителем майже не співпрацює. Під час виконання складного завдання, просить про допомогу учнів, а у випадку відмови, здійснюватиме спроби вирішити його самостійно та припиняє звертатися за допомогою взагалі. В обміні думками участі не бере, адже впевнений (на), що до його думки не дослухатимуться. Під час конфліктів проявляє відстороненість або агресію по відношенню до суперника. Не бере участі в презентації проєкту та рефлексії.

Рівні були визначені за результатами анкетування. Перелік питань починається з другого, адже перше питання передбачало визначення кількості учнів у класах. Максимальна кількість балів, яку міг набрати учень – 10 балів. Ми розподіляли бали таким чином: 10-8,5 балів – високий рівень; 8-6,5 балів – достатній рівень; 6-4,5 балів – середній рівень; 4-0 балів – початковий рівень. Ключі для аналізу результатів анкетування подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Ключі для аналізу результатів анкетування

Номер питання	Бали за відповіді			
	<i>a</i>	<i>б</i>	<i>в</i>	<i>г</i>
2	0	0	1	1
3	1	0		

4	1	1	1	1
5	1	0		
6	1	1		
7	0,5	1		
8	Розгорнута відповідь – 1 б.	Коротка відповідь – 0,5 б.	Відповідь відсутня – 0 б.	
9	1	1	1	Відповідь відсутня – 0 б.
10	Розгорнута відповідь – 1 б.	Коротка відповідь – 0,5 б.	Відповідь відсутня – 0 б.	
11	1	1	Відповідь відсутня – 0 б.	

Результати анкетування учнів свідчать, що у 3-А класі 2 учні мають середній рівень розвитку навичок співпраці (18,2 %), 6 учнів – достатній (54,5 %), 3 учні – високий (27,3 %); у 4-Д класі 1 учень має середній рівень розвитку навичок співпраці (7,1 %), 5 учнів – достатній (35,5 %), 8 учнів – високий (57,4 %) (див. рис. 2.1).

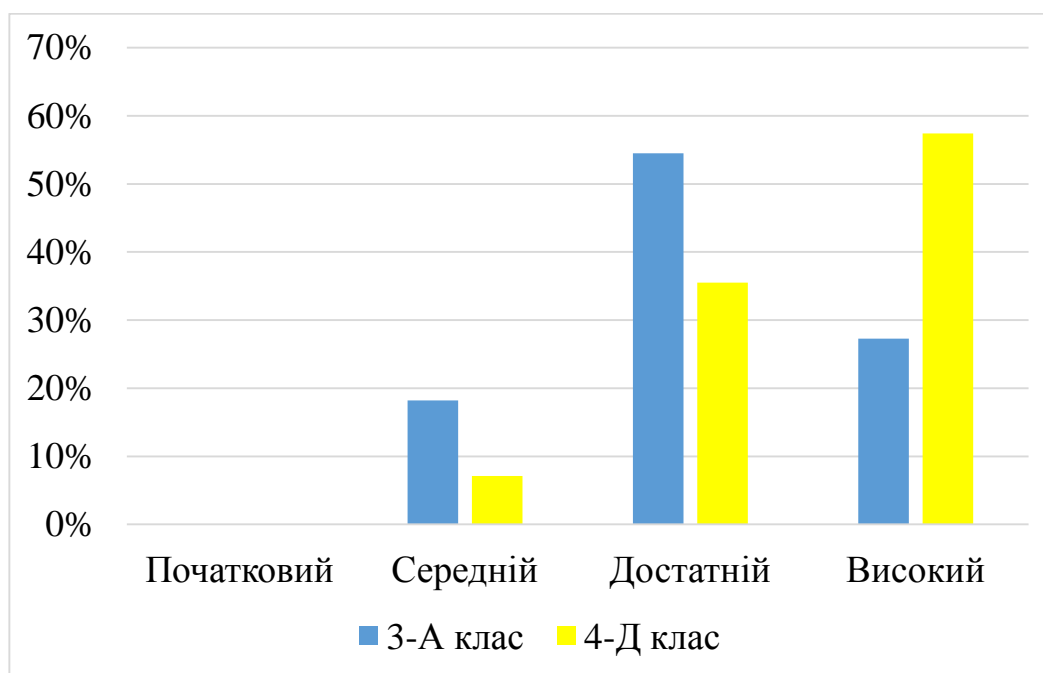

Рис. 2.1. Рівні сформованості навичок співпраці учнів

Також було проведено анкетування вчителів. Його метою було виявлення ставлення вчителів до проблеми розвитку навичок співпраці молодших школярів в процесі проєктної діяльності; виявлення наявності та характеру основних труднощів, які виникли у вчителів в процесі впровадження й організації проєктної роботи учнів загалом та в умовах дистанційного навчання зокрема; основних напрямків їхньої роботи в цьому напрямі. В анкетуванні взяли участь 10 вчителів початкових класів м. Чернігова (див. додаток Б).

Близько 40 % опитаних вчителів вважають більш складним офлайн-навчання у порівнянні з дистанційною освітою. Для більшості опитаних освітян (60%) різниця у складності онлайн та офлайн освіти не відчутна.

На питання «Як часто у Вашому класі проводиться проєктна робота?» усі вчителі дали відповідь, що проєктна діяльність в їхніх класах проводиться один раз на місяць, що співпадає з відповідями учнів на питання анкети.

За умов дистанційного навчання проєктна технологія також застосовується в освітньому процесі їхніх класів. Однак вчителі зазначають, що метод проєктів за онлайн-навчання проводиться значно рідше, аніж за очної форми навчання.

Основними труднощами, з якими зіштовхнулися вчителі під час організації проєктної роботи за умов дистанційного навчання, є брак часу, відсутність можливості якісного виконання проєкту через відсутність в учнів необхідних матеріалів, труднощі в демонстрації вчителем окремих досліджень та організації групової роботи учнів. До того ж, зазначалося про зменшення інтересу дітей до презентації готового продукту в умовах онлайн-навчання, в порівнянні з навчанням в школі.

Зазначені учнями труднощі в роботі над проєктом за умов дистанційного навчання та відповіді вчителів свідчать про значне погіршення якості виконання проєктів, порівняно з очною формою навчання.

60 % респондентів зазначають, що за умов дистанційного навчання рівень знань учнів підвищився. Решта опитаних (40 %) відчутної різниці в якості навчальних досягнень учнів не відзначили.

Учителі зазначають, що вони не обмежуються лише онлайн-зустрічами з учнями. Також активно застосовується спілкування в чатах, індивідуальні консультації та офлайн-зустрічі. Адже контроль та консультативна підтримка з боку вчителя – невід’ємні складові організації проєктної діяльності учнів.

На думку вчителів, найтипівішими труднощами, з якими стикаються учні в процесі проєктної діяльності, є: згуртованість учасників групи, налагодження ефективного спілкування всередині групи, самоорганізація (контроль за часом, виконання учнями роботи в останній термін).

Найчастіше за онлайн-навчання освітяни надавали перевагу застосуванню індивідуальних проєктів, рідше – групових. Цілком ймовірно, що вчитель міг спостерігати виконання групового проєкту учнів інших класів під час відкритих уроків або взаємовідвідування.

Учителі зазначають, що учні з легкістю знаходять спільну мову один з одним у процесі групової проєктної діяльності, що свідчить про високий рівень розвитку комунікативних навичок школярів, які є основною складовою навичок співпраці.

Також учителі зазначають, що учні стикаються з незначними труднощами у процесі налагодження робочої комунікації, пов’язані з проблемами з Інтернетом, що зумовлює складність у налагодженні ефективного спілкування.

Лідера робочої групи учні обирали досить просто: найчастіше керівниками груп ставали найактивніші учні або ж їх обирали шляхом голосування. Це свідчить про стрімкий розвиток лідерських якостей найактивніших учнів та вміння приймати спільні рішення учасників команди.

Стосовно рівномірності розподілення обов’язків у групі педагоги відгукнулися доволі неоднозначно. Так, 60 % опитаних вчителів зазначають, що кожна дитина в групі виконує свою роботу, в той час як решта (40 %) педагогів, вважають розподіл обов’язків у групі нерівномірним, адже були учні позбавлені будь-яких доручень. В останньому випадку вчитель втручався в ситуацію.

Опитані вчителі вважають за потрібне втручатися у конфлікти учнів для запобігання зниження якості роботи внаслідок таких неприємних випадків. Учителі зазначають, що втручались у бесіду між дітьми та допомагали знайти компроміс зручний для всіх учасників суперечки. До того ж, класоводи заперечують наявність випадків булінгу в класі, що в черговий раз доводить високий рівень розвитку комунікативних та дипломатичних навичок молодших школярів.

Також учителі зазначили, що групова робота над проектом має позитивний вплив на сором'язливих дітей, адже вони стають більш активними та впевненими.

Крім того, було проведено бесіди з класоводами третього та четвертого класів Чернігівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 19 стосовно особливостей міжособистісних стосунків учнів між собою в процесі проектної діяльності на уроках. Аналізуючи результати бесід можна зробити висновок про те, що найчастіше учні швидко знаходять спільну мову, планують роботу та оперативно виконують навчальний проєкт. Основними труднощами у співпраці учнів, які відмітили класоводи, є випадки, коли учасник робочої групи відмовляється від виконання своїх обов'язків та ігнорує вказівки лідера групи. У такому разі, виникають конфліктні ситуації, які призупиняють роботу всієї групи. Учителі намагалися не втручатися в такі суперечки, але коли учні просили про допомогу у пошуку компромісів – допомагали вирішити конфлікт.

Аналіз результатів анкетування учнів обох класів, дає змогу зробити висновок, що достатній рівень розвитку навичок співпраці мають 54,5 % учнів третього та 35,5 % учнів четвертого класу. Один учень з третього та 2 учні з четвертого класу мають середній рівень розвитку навичок співпраці. Відсоткове співвідношення учнів з високим рівнем розвитку навичок співпраці становить 57,4 % на 27,3 %, де більшість учнів (четвертого) класу. Беручи до уваги достатньо позитивні відгуки вчителів про процес співробітництва учнів, можна сказати що навички спільної праці в процесі

проектної діяльності у школярів розвинені дуже добре, однак є ще над чим працювати. Передусім, це заходи для усунення труднощів у навчальній діяльності здобувачів освіти та виховна робота класоводів з метою вдосконалення міжособистісного спілкування і спільної роботи дітей.

У межах переддипломної виробничо-педагогічної практики було проведено чотири уроки у 3 класі, які передбачали впровадження групової проектної роботи.

Першим уроком був урок української мови. Тема заняття – «Члени речення». Тема для дітей не нова, тому вони могли ефективно працювати в групах над проектом. Після вступної бесіди та пояснення алгоритму роботи я об'єднала учнів у секційні зали. Перша група мала назву «Ерудити», учасники якої мали знайти в підручнику правила про головні та другорядні члени речення та розповісти про них іншим групам наприкінці уроку. Друга група «Практики» виконували завдання, передбачені програмою на цей урок. Третя група «Експерти» наприкінці уроку перевіряли правильність виконання вправ другою групою, співставляючи з відомостями, озвученими першою групою. На роботу всім групам було виділено 20 хвилин, проте учні впоралися раніше.

У процесі роботи учнів у групах я заходила до кожної секційної зали та спостерігала за роботою учнів. На основі цих спостережень можна відзначити, що діти працювали злагоджено, оперативно, а при виникненні технічних проблем у когось з учасників, докладали максимум зусиль, аби допомогти одне одному. Крім того, під час демонстрування виконаної роботи була відсутня критика від членів різних груп стосовно один одного, а навпаки школярі намагалися доступно та лаконічно вказати ровесникам на їхні помилки та пропонували свою допомогу у їх вирішенні.

Наступний урок був з інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Тема уроку – «Як потрібно охороняти воду від забруднення?». Після вступної бесіди я об'єднала учнів у три команди. Назви груп вигадували учні. Перша група «Маленькі екологи», учасники якої мали підготувати доповідь про відомі їм способи очищення й охорони води, а також про головних її

забруднювачів. Друга група «Креативні малята», завданням яких було вигадати нові технології охорони та очищення води та представити їх наприкінці уроку. Третя команда «Творчі і незламні», учасники, якої готували доповідь про Всесвітній день води, малювали емблему та вигадували гасло до цього дня. На роботу було виділено 20 хвилин.

Учасники всіх секційних залів активно обговорювали питання та прагнули вразити однокласників з інших груп готовим продуктом. У процесі демонстрації готових робіт підтримували своїх ровесників та захоплювалися результатами їхньої роботи. Для уникнення образ та конфліктів, я повідомила учням, що здобули перемогу у їхньому негласному змаганні учасники всіх груп, після чого відправила у загальний чат диплом, яким нагороджувалися «найвідважніші захисники водного простору – 3-А клас».

Третім уроком був урок літературного читання. Тема уроку – «О. Пройслер «Паперові квіти» (продовження). Переказ твору». Після вступної бесіди я об'єднала учнів у групи, які працювали у секційних залах. Перша група «Корифеї» мали, як справжні диктори, озвучити твір, попередньо вивчивши свої частини тексту. Учні другої групи «Контролери» мали скласти тест для інших учнів за мотивами твору. Третя група «Художники-мультиплікатори» мали намалювати афішу для екранізації цього твору. На роботу було виділено 20 хвилин. Спостереження за роботою секційних груп свідчать про значну зацікавленість учнів таким видом роботи та їхнє задоволення від результатів своєї роботи. Школярі довго не могли закінчити свою роботу, особливо учасники першої групи, які наполегливо тренувалися в озвучуванні своїх текстів. Відбувалося активне само- та взаємооцінювання в групах. Діти об'єктивно оцінювали виступи своїх ровесників та вказували на моменти, які потребують доопрацювання. Наприкінці уроку, після демонстрації та обговорення виступів, деякі учні виявили бажання у подальшому працювати над творами в такому форматі.

Останнім уроком з використанням проєктної діяльності був урок української мови на тему: «Спільнокореневі слова. Корінь». Обов'язки груп,

в порівнянні з першим заняттям багато в чому співпадають, однак все ж існували свої відмінності. Перша частина уроку була присвячена розгляду теоретичних основ теми. Перша команда «Бешкетники» отримала завдання дібрати кілька груп спільнокореневих слів та поділити їх навпіл, де одна частина слова мала корінь та перемішати їх. Учасники другої групи «Всезнайки» мали скласти з частин цілі слова та згрупувати їх за ознакою спільного кореня. Учасники третьої групи «Письменники» мали скласти невеликі тексти, використовуючи групи спільнокореневих слів. Завдання виявилось для дітей цікавим і складним одночасно. Найбільше за допомогою зверталися учні третьої групи, яким було важко за короткий час написати декілька граматично та змістовно правильних текстів. Незважаючи на всі труднощі, які виникали у дітей в процесі проєктної діяльності на уроці, на мою думку, учні добре засвоїли матеріал, адже вневнено та чітко презентували продукти своєї діяльності і після заняття ще довго перевіряли засвоєння матеріалу один в одного, намагаючись знайти прогалини у знаннях однокласників.

Отже, аналіз результатів проведеного анкетування учнів третього та четвертого класів свідчить про достатньо високий рівень розвитку навичок співробітництва. Однак учні зазначили деякі труднощі у роботі над груповим проєктом під час дистанційного навчання, які здебільшого мали технічний характер. Результати анкетування та бесід з учителями дозволяють зробити висновок про те, що більшість педагогів оцінюють рівень розвитку навичок співпраці своїх учнів, як середній.

Описано результати спостережень за роботою учнів під час проведення уроків з використання групової проєктної діяльності. Школярі згуртовано і оперативно працювали над проєктами, допомагаючи та підтримуючи одне одного. Проте виникали і труднощі під час співпраці учнів, а саме: конфліктні ситуації спричинені зіткненням різних точок зору, небажанням когось з учасників виконувати свої обов'язки.

2.2. Методичні рекомендації для вчителів щодо розвитку навичок співпраці учнів початкових класів у процесі роботи над груповими проєктами

На основі опрацювання психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду вчителів та результатів констатувального експерименту вважаємо за доцільне сформулювати методичні рекомендації для педагогів, дотримання яких сприятиме розвитку навичок співпраці молодших школярів у процесі проєктної діяльності, усуненні існуючих недоліків та більш ефективній її організації.

Передусім варто розглянути технічні проблеми, з якими стикаються учні у проєктній діяльності та навчальному процесі загалом. Проблеми зі зв'язком можуть стати причиною низької успішності, через відсутність можливості продуктивно працювати на заняттях та надсилати готові роботи вчителю. Можна запропонувати наступні шляхи вирішення цього питання:

- **Бесіда з батьками.** Учитель має пояснити батькам, що за умов освіти в онлайн-форматі якісне інтернет-з'єднання є вкрай важливим для ефективного навчання їхньої дитини. Запропонуйте батькам дієві способи покращення інтернет-покриття. За потреби можна порадити провайдера зі швидкісним інтернетом, аби їхня дитина не мала труднощів у процесі дистанційного навчання.

- **Пропозиція учневі щодо спільної роботи з однокласниками,** якщо це можливо. Дитина може відвідувати онлайн-уроки разом з другом і так само виконувати домашнє завдання.

Демонстрація готового продукту – один з найважливіших етапів виконання проєкту. Проте в умовах онлайн-навчання презентація проєкту стає справжньою проблемою для учнів. Шлях вирішення даної проблеми:

- **Скасування вчителем вимоги про демонстрацію готових проєктів,** натомість пропозиція для учнів надіслати йому виконану роботу. На заняття

ж учні готують коротку доповідь за темою проєкту, а вчитель демонструє результат роботи учнів на екрані.

У зв'язку з поганою якістю інтернет-з'єднання деякі учні відчують труднощі у надсиланні вчителю фото готового продукту або проєкту.

– За умов групового проєкту, учитель може запропонувати учням з'ясувати у кого з учасників групи найкраще інтернет-покриття. Цей учень і буде надсилати вчителю виконану роботу.

– За умов індивідуального проєкту, надання допомоги дитині з боку однокласників, які мають можливість допомогти.

Іноді виникає така ситуація, коли учень зіштовхується зі складнощами в опануванні комп'ютера, а порадитися з друзями немає можливості через відсутність зв'язку з ними. Шлях вирішення цієї проблеми:

– Консультація вчителя, адже не у всіх ситуаціях батьки мають змогу та достатній рівень обізнаності з того чи іншого питання роботи з комп'ютером, аби допомогти дитині.

Для роботи над певною частиною навчальних проєктів постає потреба у зборі природних матеріалів чи медіапродукту. Однак, часто погодні умови перешкоджають збору необхідного і учень стає позбавленим можливості якісно виконати проєкт. Дотримання наведених нижче методичних рекомендацій сприятиме вирішенню таких труднощів:

– Учні можуть зачекати більш сприятливої погоди і здійснити збір необхідних матеріалів. Це в тому випадку, коли часу на виконання проєкту ще вистачає.

– Якщо ж на роботу над проєктом виділено не так багато часу, вчитель може замінити використання природних матеріалів у проєкті на будь-яке інше завдання для учнів.

Проєктна робота є досить складною формою організації навчання. Більше того, учні можуть бути недостатньо підготовленими до такого виду роботи і відчувати складнощі у розв'язанні навчальних завдань. Способи вирішення даної проблеми:

– Проведення вчителем вступної конференції для дітей, на якій він детально та доступно для дітей буде пояснювати виконання завдань.

– Вчитель може повідомити учням, що у разі виникнення питань вони можуть звертатися до нього в телефонному режимі або в месенджері.

Ураховуючи всі труднощі, які виникають в учнів під час проєктної роботи за умов дистанційного навчання, цілком природньо, що школярі втрачають інтерес до такого виду роботи. Наведемо кілька шляхів вирішення цієї ситуації:

– Учитель має вмотивувати, зацікавити учнів на проєктну діяльність. Це можуть бути бесіди, заохочувальні призи та, перш за все, головною мотивацією для учнів має стати безумовна підтримка та допомога з боку вчителя.

– Учитель може робити пости у соціальних мережах про результати проєктної діяльності інших дітей з метою зацікавлення дітей на подібну роботу.

Сучасні учні початкової школи мають унікальну можливість: вони можуть порівняти умови навчання в школі і в онлайн-форматі. Одержані відповіді учнів свідчать, що певна частина здобувачів освіти не є прихильниками дистанційного навчання. Головною причиною цього вони вважають труднощі у виконанні завдань удома.

Щоб подолати ці труднощі, учень може звернутися за допомогою до однокласників у режимі онлайн. Також йому можуть допомагати батьки у виконанні навчальних завдань. Крім того, якщо у батьків виникають питання стосовно того чи іншого навчального завдання, вони можуть звертатися до вчителя за консультацією.

Учні встигли попрацювати разом під час навчання в школі. Тепер під час дистанційного навчання їм бракує живого спілкування з учителем та однокласниками. Діти надають перевагу виконанню навчальних завдань в умовах навчання в школі. Пропонуємо кілька варіантів вирішення цієї ситуації:

– Проведення бесіди з дітьми про неможливість провадження офлайн-навчання зараз, адже воно є небезпечним здоров'я та життя всіх учасників освітнього процесу, тому вони вимушені навчатися вдома.

– Пропозиція від вчителя щодо організації онлайн-посиденьок для дітей, де вони зможуть поспілкуватися на вільні теми та провести час із задоволенням. Це єдина можлива альтернатива в наш час.

Часом між учнями виникають конфліктні ситуації. За групової проєктної діяльності їхня ймовірність значно зростає, адже відбувається обговорення важливих моментів та спільна діяльність учнів. Однак, іноді трапляється, що не всі учні виявляють бажання плідно працювати для спільного результату. Розглянемо можливі шляхи вирішення цієї проблеми:

- проведення бесіди з учнями про значення та користь спільної роботи;
- пропозиція виконання цікавого та посильного для нього завдання.

Окремо варто розглянути також проблему згуртованості учнів. Не завжди всі учасники робочої групи можуть знайти спільну мову один з одним та налагодити командну роботу. Для допомоги учням у цьому напрямі можна скористатися наступними рекомендаціями:

– Учитель може нагадати учням правила роботи в групі, які вони створювали разом з ним. Правила, створені учнями, мають потужний виховний вплив і сприятимуть злагодженій роботі групи.

– Періодичне проведення вчителем бесід з учнями про значення командної роботи та єдності.

Якщо говорити, про самоорганізацію, то часом і дорослим дуже важко дається така ризика, не кажучи вже про дітей. Самоорганізація надзвичайно важлива у проєктній діяльності, адже вона дозволяє розподілити час на виконання кожного етапу проєктування та контролювати вчасне виконання доручених завдань учасників групи. Якщо ситуація незадовільної самоорганізації все ж трапляється всередині групи, вчитель може вирішити цю проблему кількома шляхами:

- Запропонувати учням записати на аркуші паперу всі завдання, які потрібно виконати і в який термін та повісити на видному місці / прикріпити в чаті.

- Поставити завдання учням звітувати лідеру групи про прогрес у виконанні завдань. Керівник в свою чергу має нагадувати учням про необхідність виконання завдань та звітності.

- Винагороджувати учнів за вчасно виконані завдання заохочувальними призами (наклейки, цукерки, канцелярія та ін).

Аналізуючи відповіді вчителів стосовно організації проектної діяльності в їхніх класах, варто сказати, що існує проблема нерівномірності розподілення обов'язків між учасниками групи. Цю проблему можна вирішити в три етапи.

- Учитель самостійно розподіляє ролі в групі.

- Класовод повідомляє учнів про те, що більше одного завдання брати не можна.

- Педагог просить лідера групи контролювати, щоб всі виконували свої завдання.

Аналіз результатів анкетування та бесід з вчителями свідчать про те, що вчителі також зіштовхуються з труднощами організації проектної роботи за умов дистанційного навчання. Наприклад, класоводи вказували на брак часу та неможливість демонстрації додаткового матеріалу. Однак ці проблеми можна вирішити наступними способами:

- Планування власної роботи та роботи учнів. Також, це стосується і планування часу, виділеного на виконання завдань.

- Вимога до учнів щодо вчасної здачі готових робіт та виконаних завдань.

- Контроль за дотриманням поставлених часових меж.

Що стосується складності демонстрації додаткового навчального матеріалу, то вчитель може надіслати його в загальну групу та попросити

учнів завантажити матеріал для перегляду, а під час онлайн-зустрічі коротко пояснити його або обговорити з учнями.

С. Будель запропонувала методичні рекомендації для вчителів стосовно активного залучення молодших школярів до співпраці в режимі онлайн. На нашу думку, їх дотримання сприятиме підвищенню ефективності співпраці учнів початкової школи в процесі дистанційного навчання.

- Запропонуйте різноманітні та захоплюючі навчальні вправи, яка будуть цікаві для молодших школярів. Наприклад, розв’язання проблем, реалізація проєктів, тематичні дослідження, критичне усвідомлення свого підходу та навчання, рольова гра, самооцінювання своїх попередніх знань, побудова ментальних карт, різні вправи, використання відео- та аудіоматеріалу, інтерв’ю з фахівцями тощо.

- Запропонуйте заходи, які сприятимуть ефективній взаємодії між учнями та спільній роботі: розробка мапи знань групи; дискусія на форумі щодо певної теми; демонстрація проєктів, веб-конференції; використання електронного голосування під час презентацій та ін.

- Запропонуйте вибір для учнів (кілька тем для виконання завдань, кілька ресурсів, кілька тем, кілька видів підтримки та ін).

- Запропонуйте учням зробити власний внесок у впровадження онлайн-навчання (інформацію, ресурси, платформи тощо) у загальних місцях для обговорення.

- Запропонуйте додаткові ресурси та заходи.

- Підтримка постійного зв’язку з класом: ви можете застосовувати синхронні засоби (чат у месенджерах, веб-конференція тощо) або асинхронні (форум для дискусій та обговорень, найчастіші запитання тощо).

- Індивідуальна підтримка за виникнення реальних проблем: електронна скринька, онлайн-зустріч тощо.

- Давайте відповіді на запитання учнів якнайшвидше.

- Надавайте зворотний зв’язок стосовно завдань, власного внеску учня та ін.

- Забезпечте методичні матеріали для проведення заходів (посібники, шаблони, інструкції та ін).
- Заохочуйте учнів до дискусій.
- Застосовуйте різні засоби подання змісту (текст, ілюстрації, розповіді, діаграми, графіки, карти, малюнки, анімація, відео тощо).
- Не використовуйте графічних та звукових зображень, які не мають відношення до навчальної дисципліни.
- Застосовуйте наочні підказки для виокремлення важливих моментів.
- Уникайте перевантаження між аудіо та текстом (за можливості, використовуйте аудіо для пояснення ілюстрації, графіки та ін)

Також було дібрано вправи та ігри для розвитку навичок співпраці молодших школярів, які можна використовувати в процесі проєктної діяльності:

– **Ажурна пилка**

Учні об'єднуються в групи. Кожна група має певний обсяг інформації. Наприклад, діти вивчають тварин. Кожна група отримує інформацію про окремий клас тварин. Вчитель встановлює час для вивчення текстів. Коли час спливає, один учень з кожної команди переходить до сусідньої та стає експертом у новій групі. Учні по черзі розповідають одне одному те, що запам'ятали з прочитаного, а потім, за сигналом учителя, повертаються до своїх «домашніх» груп. Там учні передають відомості почуті в інших. У такий спосіб діти засвоюють всю тему. Наприкінці вчитель запитує учнів, що вони дізналися про кожен клас тварин.

У процесі виконання цього завдання діти вчать не лише розповідати, а й уважно слухати, того хто говорить та запам'ятовувати. Крім того, учні розуміють, як легко колективно збирати необхідну інформацію та скласти загальну картину.

До того ж, вчителю початкових класів варто враховувати вікові особливості дітей. Для учнів 1-го класу можна створити схему, план міркувань чи запитання, за якими вони розповідатимуть свій матеріал іншим.

Цей метод можна інтегрувати з іншими. Головне правило: аби отримати всю інформацію, необхідно комунікувати з іншими групами.

– **Задача в групі**

Клас об'єднується в групи. Кожна групка отримує однакову умову задачі, спільний для всіх аркуш паперу і підручні матеріали, які можна використати для розв'язання. Вчитель встановлює час для виконання завдання та розподіляє ролі між учасниками команди: один учень читає умову, другий записує розв'язок, слідкує за часом, а третій презентує задачу. Над вирішенням задачі працюють усі одночасно. Вчитель не приймає участі в процесі, а тільки спостерігає й відповідає на запитання учнів. По завершенню відведеного для виконання завдання часу спікери кожної команди по черзі презентують задачу, описують спосіб, який група обрала для її розв'язання.

Така робота вчить дітей розподіленню обов'язків для ефективного виконання завдання. До того ж, діти вчаться нести відповідальність за результат команди, адже робота є спільною.

– **Спільні спостереження**

Це завдання чудово підійде до уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Учні об'єднуються в групи та готують презентацію про представників флори шкільного подвір'я. З цією метою вони спостерігають за клумбами чи садками біля школи та шукають відомості про рослини, що там ростуть. Після цього спільно створюють плакат чи презентацію.

До прикладу, діти також можуть вести спостереження за змінами пір року, кімнатними рослинами, живою та неживою природою. Після тривалого спостереження учні спільно презентують його результати.

Ця технологія виховує в учнів здатність слухати один до одного, з повагою ставитися до думок інших, адже люди можуть мати різні погляди на, здавалось би, однакові речі [33].

– **Зміна лідера**

Гра вчить дітей уважно спостерігати за невербальними сигналами. Одна дитина грає роль лідера та стає в центр кола. Попросіть її виконати якусь просту

дію: плеснути в долоні чи тупнути ногою, паралельно зображуючи якусь емоцію: посміхається, хмуриться тощо. Усі в колі мають повторити дії лідера. Після цього лідер має знайти собі заміну й подати знак: підморгнути або кивнути. Лідер змінюється, і тепер усі повинні повторити дії нового лідера.

– **Телефон**

Це традиційна гра на комунікацію. Діти утворюють коло. Перший гравець пошепки вимовляє слово на вухо другому. Почуте передається по ланцюжку. Після цього перший гравець вимовляє слово, яке він передав другому, а останній – почуте слово. Найчастіше слова відрізняються одне від одного.

– **Зачекайте своєї черги**

Відомо, що діти часто хочуть «все і зараз». Слід з раннього віку привчати дитину до того, що навіть якщо вона чогось хоче прямо зараз, часом варто почекати. Якщо у дитини є бажана іграшка, то йому доведеться почекати, допоки інша дитина закінчить гру з нею. Вчитель може перейти на бік дитини і сказати їй передати іграшку ровесникові, коли вона закінчить з нею грати. Навряд чи, дитині сподобалося б, якщо іграшку, якою вона грається від неї забрали. Вправа спрямована на розвиток у дитини емпатії та поваги до інших.

– **Велика черепаха**

У цій грі доречно буде використати килимок, який виконуватиме роль панцира черепахи. Діти мають сісти на четвереньки і йти в одну точку. У разі якщо вони не домовляться між собою, їх «оболонка» впаде, і їм доведеться починати все спочатку. Гра сприяє розвитку соціальних відносин, здатності до пошуку рішень та співпраці.

– **Музичні обійми**

Вчитель вмикає музику на певний час. Допоки вона грає діти танцюють, а коли вона зупиниться, малюкам шукають когось, хто б їх обійняв. Ніхто не повинен залишитися без обіймів. Перша зупинка – обійми від 2 дітей, друга зупинка – обійми від 3 і т.д., допоки в кінці всі діти не обіймуться. Групові ігри вчать учнів побачити індивідуальні відмінності кожного, ефективно взаємодіяти з іншими дітьми та бути корисними для групи [14].

Отже, на основі аналізу типових технічних та психологічних труднощів, які виникають у вчителів та учнів в процесі організації й проведення проєктної діяльності в умовах дистанційного навчання дібрано шляхи їх вирішення. Також було вивчено сутність основних проблем в організації розвитку навичок співпраці молодших школярів в процесі проєктної роботи та зазначено рекомендації щодо їх усунення. Їх дотримання, з нашої точки зору, сприятиме оптимізації проєктної діяльності молодших школярів та забезпечить подальший розвиток навичок співпраці учнів початкової школи. Запропоновано перелік методичних рекомендацій для вчителів щодо залучення учнів початкової школи до онлайн-співпраці.

Висновки до другого розділу

З метою виявлення стану розвитку навичок співпраці молодших школярів у процесі проєктної діяльності було проведено констатувальний експеримент. Аналіз одержаних результатів показав переважання достатньо високого рівня розвитку навичок співпраці учнів. Разом з тим учні зауважили на недоліках та труднощах, з якими їм довелося зіткнутися під час роботи над груповими проєктами.

Проаналізовані результати анкетування вчителів дозволяють зробити висновок про відзначення ними добре розвинених навичок роботи в команді учнів початкової школи, їхню здатність комунікувати та співпрацювати задля досягнення спільної навчальної мети. Однак педагоги відзначають значне зменшення кількості проєктів за умов дистанційного навчання та зниження їхньої якості. Зокрема у них виникали певні проблеми (наприклад, самоорганізація та налагодження робочої атмосфери), які за вчасного втручання вдалося усунути. Під час бесід учителі вказували, що під час виконання групових проєктів учні оперативно працювали та ефективно комунікували. Часом, виникали конфлікти спричинені відмовою когось із учасників групи виконувати свої обов'язки.

Крім того, було проведено низку уроків, спрямованих на розвиток навичок співпраці учнів початкової школи в процесі виконання групових проєктів. Спостереження за роботою учнів показали високий рівень розвитку організованості та згуртованості учнівського колективу. Проте між учнями інколи виникали конфлікти, спричинені зіткненням різних точок зору.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів констатувального експерименту дібрано методичні рекомендації щодо розвитку навичок співпраці молодших школярів у процесі проєктної діяльності, дотримання яких сприятиме розв'язанню типових труднощів та проблем, які можуть виникнути у вчителів та учнів під час проєктної діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження у відповідності до визначених у вступі завдань, дає змогу сформулювати наступні висновки:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної й методичної літератури щодо проблеми дослідження обґрунтовано важливість розвитку навичок співпраці молодших школярів під час роботи над навчальними проектами. Висвітлено історичний аспект становлення й розвитку проектної технології як методу навчання в українській та світовій педагогіці. Наведено тлумачення понять «проект», «проектна діяльність» та загальну класифікацію проектів.

2. Розкрито сутність понять «навички співпраці» та «соціальна компетентність», що дало змогу зробити висновок про те, що навички співпраці є основною складовою соціальної компетентності та визначаються як система набутих особистісних якостей, за якої партнери по взаємодії активно працюють над досягненням індивідуальних цілей кожного і спільної мети.

Окреслено можливості проектної діяльності щодо розвитку навичок співпраці учнів початкової школи та проаналізовано його особливості, здійснено аналіз нормативної бази початкової школи щодо цього. Обґрунтовано основні переваги дистанційної взаємодії для учнів початкової школи.

3. Визначено критерії розвитку навичок співпраці молодших школярів: позитивна залежність, пряма підтримка, відповідальність, соціальна компетентність, самооцінювання та рефлексія. Описано показники їх сформованості. На основі критеріїв та показників визначено рівні розвитку навичок співпраці учнів початкової школи: високий, достатній, середній, початковий.

Для визначення стану проблеми розвитку навичок співпраці молодших школярів в процесі проектної діяльності було проведено констатувальний експеримент, результати якого показали, що початковий рівень розвитку не має жоден респондент з обох класів, середній – 18,2 % опитаних третьокласників та 7,1 % учнів четвертого класу, достатній – 54,5 % учнів третього класу та 35,5 %

опитаних четвертокласників, високий – 27,3 % третьокласників та 57,4 % учнів четвертого класу. Таким чином, навички співпраці учнів початкової школи розвинені на досить високому рівні.

Крім того, було проведено анкетування та бесіди з учителями, які були спрямовані на визначення перебігу розвитку навичок співпраці молодших школярів засобами проектної діяльності в режимі онлайн. Результати підтвердили високий ступінь розвиненості навичок співпраці молодших школярів. Педагоги відмічають типові труднощі, які вони спостерігали під час співпраці учнів, а саме: згуртованість учасників групи, налагодження ефективного спілкування та самоорганізація школярів.

Результати спостережень під час проведення онлайн-уроків дозволяють зробити висновок про те, що в учнів на високому рівні розвинена організованість та об'єднаність класу. Однак учні відчували труднощі у спілкуванні при виникненні конфліктів. Найчастіше, вони були пов'язані із зіткненням різних точок зору партнерів по групі.

4. Розроблено методичні рекомендації для оптимізації процесу розвитку навичок співпраці молодших школярів на основі, виявлених в процесі анкетування та бесід, труднощів, які виникали в учнів під час співпраці в роботі над проектами в режимі онлайн. Крім того, були дібрані вправи та ігри для розвитку навичок співпраці учнів у позаурочний час. Також представлені методичні рекомендації для вчителів (за С. Будель) стосовно активного залучення учнів початкової школи до онлайн-співпраці.

Узагальнення результатів аналізу досліджуваної проблеми, а саме теоретичного та практичного його аспекту свідчить про те, що ефективний розвиток навичок співпраці залежить від достатньої підготовки учнів до проектної діяльності та кількості та якості консультацій вчителя, згуртованості учнівського колективу та особистісних якостей школярів.

Отже, усі поставлені завдання виконано, мету досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артисюк І. Застосування методу проектів у початковій школі. *Початкова школа*. 2011. № 27. С. 3-4.
2. Артюшина М. В. Групова згуртованість, організованість і спрацьованість команди. *Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі*: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2007. С. 261-283.
3. Байда М. В. Психолого-педагогічні аспекти кооперативного навчання як творчої групової діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. С. 156-160.
4. Бондарчук І. П. Навички роботи в команді. *Всеосвіта*: веб-сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/navicki-roboti-v-komandi-401960.html> (дата звернення: 19.05.2022).
5. Вашуленко О. В. Українська мова та читання : підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
6. Вашуленко О. В. Українська мова та читання : підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
7. Ващенко О. Метод проектів і кооперативне навчання як засіб оптимізації вищої освіти. *Початкова школа*. 2013. № 1. С. 35-37.
8. Гоголь О. В. Метод проектів – один із шляхів реалізації компетентнісного підходу в навчанні. *Кловський Ліцей*: веб-сайт. URL: <http://klovsky77.com.ua/23-naukova-robota/213-метод-проектів---один-із-шляхів-реалізації-компетентнісного-підходу-в-навчанні.html> (дата звернення: 18.05.2022).
9. Грущинська І. В., Хитра З.М. Я досліджую світ: підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

10. Дженджеро О. Кооперативне навчання в системі розвитку комунікативних умінь школярів. *Дивослово*. 2009. №6. С. 2-4.
11. Дидактичні особливості формування життєво важливих компетентностей дитини засобами проєктної діяльності у дошкільному та молодшому шкільному віці. *Op.ua*: веб-сайт. URL: <https://op.ua/ru/pedclass/naukova-stattya/didaktichni-osoblivosti-formuvannya-zhitt-vo-vazhlyvih-kompetentnostey-ditini-zasobami-proektnoyi-diyalnosti-u-doshkilnomu-ta-molodshomu-shkilnomu-vice> (дата звернення: 22.04.2022).
12. Довгополова Л. Д. Метод проєктів у зарубіжній педагогічній теорії та практиці: історичний аспект. *Вісник Національного авіаційного університету*: зб. наук. праць. № 6. 2015. С. 81-87.
13. Дрюхіна О. В. Метод проєктів на уроках української мови та літератури. *НаУрок*: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/material-metod-proektiv-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-8573.html> (дата звернення: 20.04.2022).
14. Ігри для розвитку соціальних навичок у дітей. *Матері сьогодні*: веб-сайт. URL: <https://madreshoy.com/uk/juegos-para-desarrollar-habilidades-sociales-en-ninos/> (дата звернення: 20.05.2022).
15. Капінус А. Навчальне співробітництво як засіб ефективного навчання молодших школярів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. № 13. С. 162-168.
16. Кондратюк О. М. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. *Шкільний світ*. 2011. №23. 104 с.
17. Кооперативне навчання. *Вікіпедія*: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кооперативне_навчання (дата звернення: 02.11.2022).
18. Кошманова Т. С. Розвиток педагогічної освіти у США. *Світ*. 1999. № 16. 488 с.
19. Курська Н. Інтерактивні технології кооперативного навчання. *Освіта. Технікуми. Коледжі*. 2008. № 2. С. 63-64.

20. Лимар Ю. М., Непоп Ю. М. Організація групової та парної роботи учнів початкової школи. *Сучасні інновації у сфері педагогіки та психології*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, 2018. С. 26-28.
21. Мартинюк В. Л. Проектна діяльність молодших школярів як засіб формування особистості. *Сайт Відділу освіти Острозької РДА*: веб-сайт. URL: http://ostrog.at.ua/Martinyuk_V/seminar-prakt-2_klas.doc (дата звернення: 22.04.2022).
22. Метод проектів у сучасній школі. *Goara Vetisyan*: веб-сайт. URL: <https://goaravetisyan.ru/uk/metod-proektov-v-sovremennoi-shkole-professor-znaev-empiricheskaya-baza-i/> (дата звернення: 22.04.2022).
23. Мірошник С. І. Теоретичні основи навчальної проектної діяльності учнів. *Народна освіта*: веб-сайт. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2383 (дата звернення: 19.05.2022).
24. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенка. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 04.12.2022).
25. Основи соціальної психології : навч. посіб. / О. А. Донченко, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко та ін.; Київ: Міленіум, 2008. 495 с.
26. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник. Київ, 2004. 192с.
27. Пометун О. Як ефективно організувати кооперативне навчання учнів на уроках. *Історія і суспільствознавство в шк. України: теорія та методика навчання*. 2015. № 3. С. 2-5.
28. Проектна діяльність на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу. *Нова Українська Школа*: веб-сайт. URL: <https://nuschool.com.ua/lessons/world/1-2klas/19.html> (дата звернення: 21.04.2022).

29. Проектна технологія. *Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти*: веб-сайти. URL: <http://zakinppo.org.ua/onlajndovidnik-klasного-kerivnika/vihovni-tehnologii-ta-formi-roboti/1256-proektna-tehnologija> (дата звернення: 18.05.2022).

30. Проектні технології в навчанні. *Вікіпедія*: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Проектні_технології_в_навчанні (дата звернення: 17.05.2022).

31. Проектне навчання: коротко про головне. *НУШ: нова українська школа*: веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/> (дата звернення: 18.05.2022).

32. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Міністерства освіти і науки від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#n12> (дата звернення: 04.12.2022).

33. П'ять завдань, що формують навичку співпраці в молодшій школі. *Освіторія*: веб-сайт. URL: <https://osvitoria.media/experience/p-yat-zavdan-shho-formuyut-navychku-spivpratsi-u-molodshij-shkoli/> (дата звернення: 19.05.2022).

34. Рогова Н. З історії виникнення методу проектів. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки*: зб. матер. ІХ Всеукр. наук. конф. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2022. С. 223-228.

35. Рогова Н. В., Лимар Ю. М. Проектна діяльність молодших школярів в умовах дистанційного навчання. *Розвиток особистості школяра*: зб. матер. наук.-практ. інтернет-конф. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефанника. 2022. Вип. 8. С. 192-193.

36. Розвиток соціальних навичок у дітей: ігри та вправи. *Комунальна установа «Пулинський інклюзивно-ресурсний центр» Пулинської селищної ради*: веб-сайт. URL: <http://pulyny.irc.org.ua/news/11-18-49-06-08-2020/> (дата звернення: 20.05.2022)

37. Савченко О. Я. Формування у молодших школярів загальнонавчальних комунікативних умінь і навичок. *Початкова школа*. 2014. № 10. С. 6-10.

38. Стрілець С. І. Інноваційні технології і методи навчання у вищій освіті: проблеми та перспективи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів. 2011. № 90. С. 204-209.

39. Сударик О. С. Проектні технології формування соціальної компетентності учнів початкової школи. *Сучасна початкова освіта в поглядах молодих науковців* : матеріали II туру Всеукр. конк. студ. наук. робіт зі спеціальності «Початкова освіта», (Вінниця, 15 квітня 2021 р.) / [ред. кол. : О. А. Голюк, Г. Г. Кіт, Н. С. Казьмірчук, О. П. Демченко, І. В. Карук, К. А. Колеснік ; за заг. ред. О. А. Голюк] ; Міністерство освіти і науки України, ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 9. С. 151-158.

40. Уйсімбаєва М. Проектна діяльність: теоретичні аспекти. *Витоки педагогічної майстерності*: зб. наук. праць. № 13. 2014. С. 258-263.

41. Лийметс Х. Й. Групповая работа на уроке: книга. Изд-во Мир, 1975. 64 с.

42. Цукерман Г. А. Обучение учебному сотрудничеству / Г. А. Цукерман, Н. А. Елизарова и др. *Вопросы психологии*. 1993. №2. С. 35-43.

43. СН. 7 COOPERATIVE LEARNING. Granite State College: веб-сайт. URL: <https://granite.pressbooks.pub/teachingdiverselearners/chapter/cooperative-learning-2/> (дата звернення: 04.12.2022).

ДОДАТКИ**Додаток А****Анкета для учнів**

1. В якому класі ти навчаєшся?
 - А) 1 клас
 - Б) 2 клас
 - В) 3 клас
 - Г) 4 клас
2. Навчатися дистанційно для тебе це...
 - А) Дуже важко
 - Б) Важко
 - В) Легко
 - Г) Дуже легко
3. Тобі подобається виконувати навчальні проєкти?
 - А) Так
 - Б) Ні
4. Як часто у твоєму класі ви виконували проєкти, коли ви навчалися безпосередньо в школі?
 - А) Один раз на тиждень
 - Б) Один раз на місяць
 - В) Один раз на семестр
 - Г) Один раз на рік
5. Чи працював твій клас над проєктами під час дистанційного навчання?
 - А) Так
 - Б) Ні
6. Коли тобі було простіше працювати над проєктами?
 - А) під час навчання в школі
 - Б) під час дистанційного навчання
7. Чи виникали в тебе труднощі при виконанні проєктів під час дистанційного навчання?
 - А) Так
 - Б) Ні

8. З якими труднощами ти зіштовхнувся(лась) під час роботи над проєктами за умов дистанційного навчання? Відповідь запиши _____

9. Як ти співпрацював(ла) зі своїми товаришами по групі при виконанні групового проєкту?

А) Організовували онлайн-зустрічі для обговорення роботи, створювали бесіди в месенджерах

Б) Організовували реальні зустрічі для обговорення та виконання роботи

В) Поєднували онлайн та офлайн зустрічі

Г) Інше (відповідь запиши)

10. З якими труднощами ти зіштовхнувся(лась) під час співпраці з друзями при виконанні групового проєкту онлайн? Відповідь запиши _____

11. Як Ваша група співпрацювала з учителем?

А) Організовували онлайн-зустрічі

Б) Телефонували вчителю

В) Інше (відповідь запиши)

Дякуємо за твої відповіді!

Додаток Б

1. З яким класом Ви працюєте?
 - А) 1 клас
 - Б) 2 клас
 - В) 3 клас
 - Г) 4 клас
2. Який формат навчання для Вас більш складний?
 - А) Онлайн-навчання
 - Б) Офлайн-навчання
 - В) Різниці немає
3. Як часто у Вашому класі проводиться проектна робота?
 - А) Один раз на тиждень
 - Б) Один раз на місяць
 - В) Один раз на семестр
 - Г) Один раз на рік
4. Чи відбувається проектна діяльність у Вашому класі під час дистанційного навчання?
 - А) Так
 - Б) Ні
5. Чи змінилася частота використання навчальних проєктів у Вашому класі за умов дистанційного навчання?
 - А) Так, проводиться частіше
 - Б) Так, проводиться рідше
 - В) Частота не змінилася
6. Які труднощі у Вас виникли під час організації проєктної роботи за онлайн-навчання?

	Відповідь	запишіть
7. Чи змінилася якість виконання учнями навчальних проєктів в онлайн-форматі?
 - А) Так, проєкти більш якісні

Б) Так, проєкти менш якісні

В) Якість не змінилась

8. Чи змінився рівень навчальних досягнень учнів у порівнянні з офлайн-навчанням?

А) Так, рівень знань знизився

Б) Так, рівень знань підвищився

В) Рівень знань учнів не змінився

9. Як відбувається контроль та спостереження за роботою учнів над проєктами?

А) За допомогою онлайн-зустрічей, де учні звітують про виконану роботу

Б) У телефонному режимі

В) Контролюю особисто

Г)

Інше

(відповідь

запишіть) _____

10. З якими труднощами учні стикаються при роботі над проєктами в режимі онлайн найчастіше? Відповідь запишіть

11. Над якими видами проєктів Ви проводили роботу у своєму класі під час дистанційного навчання?

А) Індивідуальні

Б) Групові

В) Фронтальні

12. Чи доводилося Вам спостерігати за груповою роботою учнів над проєктом у онлайн-форматі?

А) Так

Б) Ні

13. Чи легко учні знаходять спільну мову один з одним під час роботи в групі?

А) Так

Б) Ні

14. Які труднощі виникали у дітей під час налагодження робочої комунікації?

Відповідь

запишіть

15. Як учні обирали лідера своєї групи? Хто найчастіше ставав лідером групи?

Відповідь

запишіть

16. Чи рівномірно, на Вашу думку, були розподілені обов'язки між членами групи?

А) Так, кожен виконував свою роботу

Б) Ні, деякі учні були позбавлені будь-яких обов'язків

В) обов'язки були розподілені нерівномірно

Г) свій варіант

17. Чи втручалися Ви в такі ситуації?

А)

Так,

я...

(запишіть)

Б) Ні, члени групи самостійно знаходили компроміс

18. Як учні вирішували конфліктні ситуації всередині групи? Чи була допомога з Вашого боку? Відповідь запишіть

19. Чи траплялися випадки булінгу всередині групи?

А) Так

Б) Ні

20. Який вплив має такий вид роботи на сором'язливих учнів?

А) Учні стають більш активними та впевненими в собі

Б) Учні стають більш замкнутими та боязкими

В)

Інше

(запишіть)

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В

Урок літературного читання (3 клас)

Тема. О. Пройслер «Паперові квіти» (продовження). Переказ твору

Мета: розширювати знання про літературний жанр – повісті, розкрити красу і своєрідність творчості письменника Отфріда Пройслера, вдосконалення навичок свідомого і виразного декламування прозових творів; розвивати ораторські здібності, увагу, уяву, мислення, пам'ять; виховувати любов та інтерес до вивчення української літератури.

Обладнання: підручник «Українська мова та читання. 3 клас. Частина 2» (О. Вашуленко), мультимедійна презентація, комп'ютери зі встановленою програмою Zoom.

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

1. Привітання

Добрий день, дорогі друзі!

Добрий день!

На вас чекає гарний день.

Бачу, всі веселі і здорові

До уроку всі готові!

2. Емоційне налаштування. Вправа «Самоналаштування»

– Покладіть руки на стіл, закрийте очі та промовляйте:

Я зможу сьогодні добре працювати на уроці.

Я особистість творча.

Я бажаю однокласникам успіхів на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Бесіда

– Діти, скажіть будь-ласка, що таке повість? (– Повість – це прозовий твір, у якому зображено життя одного або кількох героїв упродовж тривалого часу).

– Правильно. А що таке повість-казка? (– Повість-казка – це повість, у якій розповідається про казкові події та казкових героїв).

– Так. А яку повість ми з вами вивчаємо? (– Ми вивчаємо повість «Паперові квіти»).

– А хто її написав? (– Її написав Отфрід Пройслер).

– Що ми знаємо про нього? (– Отфрід Пройслер – німецький письменник, казкар. Народився в Чехії. Його твори таємничі і загадкові, герої яких загалом фантастичні. Письменник написав понад двадцять книжок для дітей. За їхніми мотивами поставлені кінофільми, мультфільми, телевістави).

– Чудово. Молодці! Сьогодні ми продовжимо вивчати повість «Паперові квіти», але спершу розігріємося!

2. Мовленнєва розминка. Робота над скоромовкою

– Увага на екрани! Прочитайте повільно скоромовку! (Вчитель демонструє на екрані скоромовку, а учні читають).

Дуб до дуба дріботів:

– Дай дідусю жолудів!

– По мені дощі ходили,

Жолудята не вродили.

– Тепер трішки швидше. (Учні читають скоромовку швидше).

– А хто зможе ще швидше?! (Учні дуже швидко читають скоромовку).

– Розумнички! Трошки відпочинемо. На 1-2 – вдих, на 3-4 – видих. (Учні виконують дихальну вправу під рахунок вчителя).

3. Робота над чистомовкою

– Увага на екрани! Прочитайте чистомовку кілька разів! (Вчитель демонструє на екрані чистомовку, а учні читають).

Жевжик, Жевжик, невеличкий,

На Жевжику черевички,

На Жевжику жупан ясний,

Бо сам Жевжик дуже красний.

– Добре. А що означає «дуже красний»? (– Дуже красний – означає дуже красивий).

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

– На минулому уроці ми з вами познайомилися з повістю «Паперові квіти» німецького письменника Отфріда Пройслера. Сьогодні ми продовжимо його вивчати, щоправда в дуже цікавий спосіб. На уроці ви будете виконувати міні-проект у групах. Буде дуже весело та цікаво!

IV. СПРИЙМАННЯ ТА ОСМИСЛЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

ФІЗКУЛЬТХВИЛИНКА

1. Вступне слово вчителя

– Пам'ятаєте, на минулому уроці я просила вас вивчити слова казки за ролями: автор, Мала Баба Яга, ворон Абраксас, Якоб Дешевий, дівчинка з квітами, покупці і т.д. Це не просто так. Буде завдання для однієї з груп для виконання якого необхідно було це зробити. Зараз я у випадковому порядку об'єднаю вас в три секційні зали, відповідно буде три групи. Завдання для першої групки: вам потрібно підготувати аудіо-виставу повісті, тобто продекламувати її чітко, виразно, як ви вмієте. Завдання для другої групки: вам потрібно скласти тест за мотивами твору для інших груп та провести тестування в кінці уроку. Завдання для третьої групки: вам потрібно намалювати афішу для екранізації повісті. Всі зрозуміли завдання? (– Так, звичайно).

– Чудово! Приготуйтеся приєднуватися до залів. На роботу у вас 20 хвилин. (Вчитель об'єднує учнів у секційні зали та приєднується до першого).

– Перша групка, скажіть мені назву вашої команди (– Ми команда «Корифеї»).

– Дуже добре. (Вчитель підключається до другого секційного залу).

Друга групка, яка у вас назва команди? (– Ми команда «Контролери»).

Молодці! (Вчитель підключається до третього секційного залу).

Третя групка, яка ваша назва команди? (– Ми команда «Художники-мультиплікатори»).

(Вчитель виходить з усіх секційних залів, а учні починають працювати).

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ

(Вчитель закриває секційні зали)

– Всі завершили роботу? (– Так).

– Молодці! Перша групка мала підготувати аудіо-виставу повісті. Ми слухаємо вас. (Учасники першого секційного залу декламують твір).

– Розумнички. Дуже гарно виступили. Друга група мала підготувати тестування для товаришів за мотивами твору. Можете починати! (Учасники другої групи проводять тестування з однокласниками).

– Дуже добре. Третя група намалювала нам афішу до екранізації повісті. Продемонструйте будь-ласка. (Учасники третього секційного залу демонструють на екрані свій малюнок).

– Мої талановиті учні! Я вами пишаюся. Молодці!

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

1. Домашнє завдання

– Ваше домашнє завдання: на с. 60 підручника є завдання переказати уривок твору від імені дівчинки. Доповніть переказ її враженнями від цього випадку.

2. Рефлексія

– Чи сподобався вам наш сьогоднішній урок? (– Так. Звичайно сподобався).

– Чи було вам важко на уроці? Якщо так, то що саме було важко зробити? (Відповіді учнів)

– Що найбільше сподобалося на уроці? (– Слухати аудіо-виставу товаришів).

– Що нового ви дізналися на уроці? (– Ми дізналися, що повісті можна опрацьовувати таким чином).

– Дякую за роботу на уроці. Бережіть себе!

Додаток Г

Урок української мови

Тема. Спільнокореневі слова. Корінь

Мета: формувати в учнів поняття «корінь», «спільнокореневі слова», «споріднені слова», навчити визначати корінь у словах та групувати їх за ознакою кореня, удосконалювати навички написання текстів; розвивати мислення, мовлення, пам'ять, увагу, уяву, комунікативні здібності та здатність працювати в команді; виховувати любов та інтерес до вивчення української мови.

Обладнання: підручник «Українська мова та читання. 3 клас. Частина 1» (М. Вашуленко, Н. Васильківська, С. Дубовик), мультимедійна презентація, комп'ютери зі встановленою програмою «Zoom».

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

1. Привітання

– Добрий день, діти! Сьогодні я хочу розпочати наш урок з цих прекрасних слів. Увага на екрани! (вчитель демонструє на екрані вірш):

Із слова починається людина,
Із мови починається мій рід.
Моя ласкава, мамина, єдина –
Щебече соловейком на весь світ.

2. Емоційне налаштування (афірмація)

– Прочитайте зі своїх екранів афірмацію. (Вчитель демонструє на екрані афірмацію а учні читають)

Я щодня росту і розвиваюся!
У мене чудова пам'ять!

Я працюю над тим, як розвивати свою креативність!

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Каліграфічна хвилинка

Залетів у садок
Вітер вітряний.

Ой ти, вітер-вітерець,
 Ще й буйнесенький,
 Не ламай ти віточок,
 Будь добресенький.

– Хто розгулявся у саду? (– У саду розгулявся вітер).

– Перепишіть вірш у зошити. Намагайтеся правильно записати з'єднання літер у слові *вітер*. (Вчитель демонструє на екрані вірш, а учні записують).

2. Вправа «Вірю – не вірю»

– А тепер пограємо в гру «Вірю – не вірю». Я читаю вам твердження, а ви надсилаєте реакцію. Вірю – зелене серце, не вірю – червоне серце.

- Частина слова, що змінюється, називається закінченням.
- Частина слова, що змінюється, називається основою.
- Закінчення необхідне для зв'язку слів у реченні.
- Частина слова без закінчення називається основою.
- Закінчення позначається квадратиком.
- Основа позначається лінією з двома загнутими догори краями.
- Корінь позначається дугою над словом.

3. Дидактична гра «Спіймай закінчення»

– Прочитайте слова на екранах та назвіть закінчення у словах: вода, посадка, сонечко, береги, хмарка. (Учні називають закінчення).

4. Гра «3 одного кореня»

– На екрані ви бачите корені. Утворіть якомога більше слів з кожного кореня. (Учні виконують завдання).

-дуб-

-хат-

-ніс-

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

– Чудово. Як ви вже зрозуміли останню вправу ми виконували не просто так. Чи ви вже здогадалися про що ми будемо говорити сьогодні на уроці? (– Так, ми будемо вивчати сьогодні корінь та спільнокореневі слова).

– Правильно. Саме так. Тож часу не гаймо і роботу починаймо!

IV. ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАНЬ

ФІЗКУЛЬТХВИЛИНКА

1. Робота з підручником

– Діти, розгорніть підручники на с. 66 та прочитайте правило. (Учні читають правило). Що таке споріднені слова? (– Споріднені слова – це слова, які мають спільну частину, однакову за звучанням та значенням). Як називається спільна частина споріднених слів? (– Спільна частина споріднених слів називається коренем). Як ще називають споріднені слова? (– Споріднені слова ще називають спільнокореневими).

– Чудово. Бачу, ви добре засвоїли правило, тож виконаємо вправу 2 на с. 66. Прочитайте вірш та выпишіть з нього спільнокореневі слова. Доберіть до них ще кілька споріднених слів та запишіть їх. Визначте у всіх словах основу, корінь та закінчення. Зверніть увагу на примітку в кінці вправи. (Учні виконують завдання).

Спільнокореневі слова із вправи: хмарина, хмаронька, сльози, сльозини.

2. Групова робота. Міні-проект «Слова загубилися»

– Тепер попрацюємо в групах. Зараз я у випадковому порядку об'єднаю вас у три секційні зали, відповідно буде три групки. Завдання для першого секційного залу: із вправи 3 на с. 66 доберіть кілька груп спільнокореневих слів та поділіть їх таким чином, щоб в одній частині слова був корінь та перемішайте їх. Завдання для другого секційного залу: вам потрібно знайти частини кожного слова та об'єднати їх, а потім розгрупувати отримані слова за ознакою кореня. Завдання для третього секційного залу: із утворених другим секційним залом груп слів складіть невеликі тексти (2-3 речення). Всі зрозуміли завдання? (– Так).

– Добре. Приготуйтеся приєднуватися до секційних залів. На роботу у вас 20 хвилин. (Вчитель об'єднує учнів у секційні зали та приєднується до першого).

– Перша групка, скажіть мені назву вашої команди (– Ми команда «Бешкетники»).

– Дуже добре. (Вчитель підключається до другого секційного залу). Друга групка, яка у вас назва команди? (– Ми команда «Всезнайки»). Молодці! (Вчитель підключається до третього секційного залу). Третя групка, яка ваша

назва команди? (– Ми команда «Письменники»). (Вчитель виходить з усіх секційних залів, а учні починають працювати).

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ

(Вчитель закриває секційні зали)

– Всі завершили роботу? (– Так).

– Молодці! Перша групка, які слова ви обрали? (– Ми обрали слова: гора, горе; рана, ранок; вода, водій).

– Добре. Друга команда, скільки у вас вийшло груп слів? (– У нас вийшло 3 групи слів: 1 група: гора, горе; 2 група: рана, ранок; 3 група: вода, водій).

– Чудово. Третя групка, прочитайте свої тексти. (Учасники третього секційного залу читають складені тексти).

– Ви всі впоралися на «відмінно»! Вітаю вас!

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

1. Домашнє завдання

– Ваше домашнє завдання: вправа 7 на с. 67. Вам потрібно дібрати спільнокореневі слова до слова *pid* та визначити корені у них. Всі зрозуміли завдання? (–Так).

2. Рефлексія

– Чи сподобався вам наш сьогоднішній урок? (– Так, сподобався).

– Чи було вам важко на уроці? Якщо так, то що саме було важко зробити? (Відповіді учнів)

– Що найбільше сподобалося на уроці? (– Віршик на початку уроку).

– Що нового ви дізналися на уроці? (– Ми дізналися як визначати корінь у слові та добирати спільнокореневі слова).

– Дякую за роботу на уроці. Бережіть себе!

Додаток Д

Урок української мови

Тема. Члени речення

Мета: сформувати поняття «члени речення», «головні члени речення», «підмет і присудок», «основа речення», «другорядні члени речення», вчити визначати головні та другорядні члени речення та ознайомити з їх позначеннями; розвивати мислення, пам'ять, увагу, комунікативні здібності і вміння працювати в команді; виховувати любов та інтерес до вивчення української мови.

Обладнання: підручник «Українська мова та читання. 3 клас. Частина 1» (М. Вашуленко, Н. Васильківська, С. Дубовик), мультимедійна презентація, комп'ютери зі встановленою програмою «Zoom».

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

1. Привітання

– Добрий день, дорогі друзі!

Добрий день!

На вас чекає гарний день.

Бачу, всі веселі і здорові

До уроку всі готові!

2. Емоційне налаштування (афірмація)

– Прочитайте зі своїх екранів афірмацію. (Вчитель демонструє на екрані афірмацію а учні читають)

Я - особистість творча,

Я думаю,

Аналізую,

Я висловлюю свої судження,

Я хочу знати.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Каліграфічна хвилинка

– Полетів листочок дубовий
 Сів на дошку нашу знову
 Просить букви прочитати
 І красиво записати

Д, д, Дд, Ду, д, у, уБ

(Вчитель демонструє на екрані літери для каліграфічної хвилинки)

2. Хвилинка цікавих фактів

– Діти, а чи знаєте ви скільки років найстарішому дереву в Україні?! Найстарішим деревом в Україні вважається 1300-річний дуб в урочищі Юзефін Рівненської області. У селі Верхня Хортиця росте 800-річний дуб, під яким, за легендами, стояли загони руських князів Олега та Святослава, відпочивали Б.Хмельницький, Т.Шевченко. Охоплення його стовбура – понад 8 метрів.

3. Мозковий штурм

- Який розділ ми вивчаємо? (– Ми вивчаємо розділ «Речення»).
- Що виражають речення? (–Речення виражають самостійну думку).
- Які бувають речення за метою висловлювання? (– За метою висловлювання речення бувають розповідні, питальні, спонукальні).
- Яке речення називається розповідним, питальним, окличним? (– Окличні – якщо вимовляються речення з особливим почуттям. Розповідне речення – це тип речення, яке містить у собі повідомлення про якийсь факт дійсності. Питальне речення – це тип речення, яке містить настанову мовця на отримання відповіді. Спонукальне речення – це тип речення, що виражає наказ, вимогу, заклик, побажання, пораду мовця адресатові).
- Що таке звертання? (– Звертання – це слово або сполучення слів, що називає того, до кого звертаються).

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

– Сьогодні на уроці ми дізнаємося, що таке члени речення та які вони бувають, ознайомимося з їх позначеннями у реченні та спробуємо їх визначити. Працювати ми будемо дуже цікаво. Протягом всього уроку ви будете виконувати навчальний проєкт. Я об'єднаю вас в три секційні зали, відповідно

три групи. Я дам вам завдання і ви будете виконувати його до кінця уроку. В кінці всі групки демонструють результати своєї роботи.

IV. ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАНЬ

ФІЗКУЛЬТХВИЛИНКА

1. Вступне слово вчителя

– Отже, діти, зараз у випадковому порядку я вас об'єднаю у секційні зали. Всього буде три групки. Завдання для першого секційного залу: вам потрібно знайти в підручнику правила про головні та другорядні члени речення, основу речення та розповісти про них в кінці уроку. Завдання для другого секційного залу: ви виконуєте 1 та 2 завдання підручника на с. 42-43. Ви частково вивчали раніше цю тему, тому опираючись на здобуті знання виконуйте вправи. Завдання для третього секційного залу: в кінці заняття ви перевіряєте правильність виконання вправ другою групою, співставляючи з відомостями озвученими першою групою та всі разом виправляєте помилки, якщо вони будуть. Всі зрозуміли завдання? (–Так).

– Чудово! Приготуйтеся приєднуватися до залів. На роботу у вас 20 хвилин. (Вчитель об'єднує учнів у секційні зали та приєднується до першого).

– Перша групка, скажіть мені назву вашої команди (– Ми команда «Ерудити»).

– Дуже добре. (Вчитель підключається до другого секційного залу). Друга групка, яка у вас назва команди? (– Ми команда «Практики»). Молодці! (Вчитель підключається до третього секційного залу). Третя групка, яка ваша назва команди? (– Ми команда «Експерти»). (Вчитель виходить з усіх секційних залів, а учні починають працювати).

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ

(Вчитель закриває секційні зали)

– Всі завершили роботу? (– Так).

– Молодці! Перша групка мала підготувати правила про члени речення. Ми вас слухаємо (Учасники першої команди пояснюють правила про члени речення).

– Дуже добре підготувалися та впевнено виступили. Розумнички!

- Друга групка мала виконати завдання з підручника. Продемонструйте на екрані вашу роботу (Учні показують роботу).
- Третя групка, перевірте будь-ласка, чи правильно друга групка виконала завдання. (Учасники третього секційного залу перевіряють правильність виконання завдань).
- Чи є помилки у завданнях? (– Немає. Завдання виконанні правильно). Отже, який ми можемо зробити висновок? (– Друга групка добре засвоїла цю тему в минулих роках та закріпила свої знання, виконуючи вправи. Перша групка нагадала всім правила про члени речення, що дозволило більш об'єктивно оцінити правильність виконаних завдань та згадати їх). Запишіть в зошити виконанні вправи (Всі учні записують вправи).
- Я пишаюся вами. Ви справжні вундеркінди!

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

1. Домашнє завдання

- Вдома ви виконаєте вправу 3 на с. 43 підручника. Вам потрібно записати два речення про осінь за схемами поданими у вправі. Всі зрозуміли завдання? (– Так).

2. Рефлексія

- Чи сподобався вам наш сьогоднішній урок? (– Так. Звичайно сподобався).
- Чи було вам важко на уроці? Якщо так, то що саме було важко зробити? (Відповіді учнів)
- Що найбільше сподобалося на уроці? (– Дізнатися про найстаріше дерево України).
- Що нового ви дізналися на уроці? (– Ми дізналися як позначаються головні та другорядні члени речення та спробували визначити їх).
- Дякую за роботу на уроці. Бережіть себе!

Додаток Е

Урок з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Тема. Як потрібно охороняти воду від забруднення?

Мета: пояснювати значення води у природі; необхідність охорони води, описувати способи очищення води; наголошувати на необхідності охорони водойм; застосовувати знання для економного використання води у побуті; продовжувати формувати вміння працювати у команді; розвивати увагу, уяву, мислення, мовлення; виховувати любов та інтерес до вивчення природи, дружні стосунки в класі, спільноті.

Обладнання: підручник «Я досліджую світ. 3 клас. Частина 1» (І. Грущинська, З. Хитра), мультимедійна презентація, комп'ютери зі встановленою програмою Zoom.

ХІД УРОКУ

I. Ранкова зустріч

1. Привітання

Доброго ранку, сонце і вітер!

Доброго ранку, ліси і поля!

Доброго ранку, плането Земля!

А всім присутнім зичимо здоров'я і добра!

2. Емоційне налаштування (афірмація)

– Прочитайте зі своїх екранів афірмацію. (Вчитель демонструє на екрані афірмацію а учні читають)

Я люблю людей!

Люблю спілкуватися

Я всміхаюся

Я доброзичливий (а)

Людям приємно зі мною спілкуватися!

3. Обмін інформацією

– Яка в нас тема тижня? (– Наша тема тижня «Охорона води»).

– Яку тему ми вивчали з вами на минулому уроці? (– Ми вивчали тему «Як відбувається забруднення води?»).

– Які ви знаєте джерела забруднення води? (– Основними джерелами забруднення води є: різноманітні хімікати і добрива, поліетиленові пакети, побутові стічні води, виливи нафти, відходи промислових підприємств і тваринницьких ферм).

– Добре. Послухайте віршик та спробуйте здогадатися про що буде йти мова на уроці.

Річка – це лице народу,
Бруднити ріки – це бруднити вроду.
Творіть добро і бережіть природу.
Як нагороду, пийте чисту воду!

– Про що ми будемо сьогодні говорити? (– Ми будемо говорити про охорону води від забруднення).

4. Щоденні новини

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

– Правильно. Сьогодні ми з вами поговоримо про те як потрібно охороняти воду від забруднення. Ви дізнаєтеся коли в світі святкують Всесвітній день води та виконаєте одне цікаве завдання, яке напряду стосується цього свята. На уроці ви працюватимете у групах і в кожній групки буде своє завдання. Готові? (– Так). Тоді починаємо.

III. РОБОТА ЗА ТЕМОЮ УРОКУ

1. Робота з підручником

– Розгорніть свої підручники на с. 44. Прочитайте про себе поданий на сторінці текст. (Учні читають текст).

– Що таке самоочищення води? (– Самоочищення води – це здатність водою самостійно відновлювати чистоту води за допомогою водоростей і дрібних тварин, які поглинають забруднювальні речовини).

– Що варто робити на державному рівні, аби запобігти забрудненню води? (– Потрібно будувати очисні споруди, упроваджувати новітні технології для

повторного використання води та її заощадження, зменшувати обсяги стічних вод та запобігати потраплянню сміття у водойми).

– Чудово. Знайдіть на с. 45 інформацію про те, коли відзначається Всесвітній день води (– Всесвітній день води відзначається 22 березня).

– Правильно! Молодці!

ФІЗКУЛЬТХВИЛИНКА

2. Робота у групах. Міні-проект

– Настав час для міні-проекту. Зараз я об'єднаю вас у випадковому порядку у три секційні зали, відповідно буде три групи. Завдання для першого секційного залу: вам потрібно підготувати доповідь про відомі вам способи охорони води від забруднення та основні джерела забруднення водойм. Завдання для другого секційного залу: вам потрібно придумати нові технології охорони та очищення води. Завдання для третього секційного залу: ви готуєте доповідь про Всесвітній день води, малюєте емблему та гасло для цього дня. Всі зрозуміли завдання? (– Так).

– Чудово! Приготуйтеся приєднуватися до залів. На роботу у вас 20 хвилин. (Вчитель об'єднує учнів у секційні зали та приєднується до першого).

– Перша групка, скажіть мені назву вашої команди (– Ми команда «Маленькі екологи»).

– Дуже добре. (Вчитель підключається до другого секційного залу). Друга групка, яка у вас назва команди? (– Ми команда «Креативні малята»). Молодці! (Вчитель підключається до третього секційного залу). Третя групка, яка ваша назва команди? (– Ми команда «Творчі і креативні»). (Вчитель виходить з усіх секційних залів, а учні починають працювати).

3. Демонстрація готового проекту

(Вчитель закриває секційні зали)

– Всі завершили роботу? (– Так).

– Чудово. Перша групка мала підготувати доповідь про відомі їм джерела забруднення води та способи охорони води від забруднення. Ми слухаємо вас. (Учасники першого секційного залу виступають з доповіддю).

– Молодці. Добре засвоїли матеріал минулого уроку. Друга групка мала придумати нові технології охорони та очищення води. Ми слухаємо вас. (Учасники другого секційного залу виступають з доповіддю).

– Чудово. В майбутньому можна запатентувати ваші ідеї і можливо саме вони врятують нашу планету. Третя групка готувала доповідь про Всесвітній день води, малювала емблему та придумувала гасло до цього свята. Ми слухаємо Вас. (Учасники третього секційного залу виступають з доповіддю та демонструють малюнок емблеми).

– Діти, ви всі чудово впоралися зі своїми завданнями, виявили справжню турботу про нашу планету тому я нагороджую вас дипломом найвідважніших захисників водного простору. Ура! Вітаю вас! Ви молодці!

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

1. Домашнє завдання

– Вашим домашнім завданням буде подумати та відповісти на запитання на с. 45 та розповісти про свою точку зору на наступному уроці.

2. Рефлексія

– Чи сподобався вам наш сьогоднішній урок? (– Так. Звичайно сподобався).

– Чи було вам важко на уроці? Якщо так, то що саме було важко зробити? (Відповіді учнів)

– Що найбільше сподобалося на уроці? (– Малювати емблему до Всесвітнього дня води).

– Що нового ви дізналися на уроці? (– Ми дізналися, що таке самоочищення води та про нові технології охорони води від своїх товаришів).

– Дякую за роботу на уроці. Бережіть себе!